

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗВО УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра богослов'я

Магістерська робота

**Християнські цінності як засіб забезпечення принципу
єдності виховних впливів у сучасній школі в контексті
Галичини**

Студент 2-го курсу: Чопко Марія

Науковий керівник: с. Наталя Мельник, ЗСПР
ліценціат з наук про виховання

Львів 2021

Зміст

Вступ.....	2
Розділ 1. Принцип єдності виховних впливів	
1.1 Єдність виховних впливів як один із принципів виховання.....	6
1.2 Важливість принципу єдності виховних впливів у педагогіці В.О.Сухомлинського.....	15
1.3 Перешкоди принципу єдності виховних впливів у сучасному світі....	25
Розділ 2. Християнські цінності	
2.1 Духовні цінності в системі Національної програми виховання дітей та учнівської молоді.....	32
2.2 Духовні цінності в релігійному світогляді.....	35
2.3 Християнські цінності в виховній системі.....	38
Розділ 3. Плекання християнських цінностей в сім'ї і педагогічному колективі як засіб для досягнення єдності педагогічних впливів в контексті Галичини.	
3.1 Роль церкви у громадсько-політичному житті суспільства в контексті Галичини.....	44
3.2 Ставлення до релігійних цінностей в сучасній Україні.....	50
3.3 Плекання християнських цінностей як засіб покращення співпраці сім'ї, школи і Церкви у вихованні дітей та молоді.....	54
Висновки.....	60
Список джерел та літератури.....	63

Вступ

Стрімкий розвиток сучасного світу, що диктує нам нові виклики часу, беззаперечно пов'язаний з розвитком освіти та виховання. Морально-духовна криза змушує задуматись над новими заходами виховання та впливу на сучасну молодь. Сучасна масова культура диктує нові швидкоплинні псевдоцінності, які лише нівелюють фундамент навчально-виховного процесу. У світі стають неактуальними пріоритети та моральні цінності, головне матеріальна складова добробуту. Все це створює умови в яких є все складніше стає прищепити молодій людині вічні ідеали та цінності, які були б її орієнтиром у житті. Як зауважують дослідники, що українське суспільство вже сьогодні «позбавлене у свій час можливості дати своїм дітям морально-духовну основу, потребує повернення до джерел – виховання молоді на засадах християнської моралі»¹. Нові політичні та соціальні реалії, подекуди встановлюючи історичну справедливість, звертають нашу увагу, що духовні пріоритети та віра мають на меті і відродження національного виховання, такого вкрай важливого в сучасних геополітичних умовах. Християнське виховання здатне бути елементом гармонізації навчально-виховного процесу і не має за мету схилити особу до якогось одного з християнських віровизнань. Його мета розвиток самої особи. Цей процес можливий лише за умови своєрідної педагогіки партнерства між сім'єю, школою та церквою.

Запровадження християнської педагогіки в національну систему освіти допоможе зберегти систему загальнолюдських морально-етичних цінностей. Адже, релігія це невід'ємна складова розвитку духовності.

Отож у даній роботі буде показано необхідність співпраці сім'ї, школи і Церкви, тобто основних виховних інстанцій для покращення ефективності виховного процесу. Об'єднаним підґрунтям для такої співпраці є християнські цінності, які в тій чи іншій мірі використовують всі ці виховні інстанції.

---

¹ Васильків А. *Християнська етика і Етика в школі* // Українське релігієзнавство 36 (2005) 211-216 [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2005_4_41\(12.12.2019\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2005_4_41(12.12.2019)).

Запровадження християнської педагогіки в національну систему освіти допоможе зберегти систему загальнолюдських морально-етичних цінностей. Адже, релігія це невід'ємна складова розвитку духовності.

Тема роботи: «Християнські цінності як засіб забезпечення принципу єдності виховних впливів у сучасній школі в контексті Галичини».

Актуальність теми полягає у тому, що майбутнє нашої держави залежить від виховання молодого покоління, а саме, від тих моральних якостей та цінностей, які ми закладаємо в душі і серця молоді. Проблемою сучасного суспільства є те що широко пропагується філософська ідея плюралізму, яка не лише є ознакою демократичного суспільства, але й передумовою байдужості особистості до проблем навколишнього світу. Сучасні тенденції різними засобами впливу насаджують у підсвідомість людини, що матеріальні блага є вищі за духовні. Тому, молодій людині стає все важче знайти себе у цьому світі, який переживає кризу деморалізації та втрату людяності. В сучасній системі освіти, поряд з різними недоліками, існує проблема у відсутності принципів єдності педагогічних впливів, щодо виховання майбутнього покоління. Багато чого, система освіти прагне запозичити, в провідних країн світу, але разом позитивним приймає й негативного, яке зовсім не притаманне контексту України.

Науково-пошукова робота не є багатою на джерела та літературу, бо християнська педагогіка не є достатньо висвітлена в публікаціях. Можливо, це пов'язано з історичним минулим нашої держави та її відірваністю від християнської традиції.

В сучасній вітчизняній літературі, представлена невелика кількість досліджень, що стосуються духовного та християнського виховання. Зокрема це праці Дзеровича Ю., Вачевського М. В., Огірка О. В., Васьківа А., Кафарського В. І. Жуковського В.М. та ін. В яких розкриваються різні аспекти християнського виховання.

Проблематика дослідження: питання християнської педагогіки в українському шкільництві є досить актуальним. Переважно його досліджують

в богословських колах релігієзнавців, менше, професійними педагогами-науковцями. Напевно, це пов'язано з радянською системою освіти, яка надалі подекуди насаджує свої принципи виховання, не реагуючи на вимоги часу і зміни оточення. Тому за всі роки незалежності України продовжує існувати проблема єдності педагогічних впливів у сучасному вихованні.

Мета дослідження полягає у тому, щоб привернути увагу на виховання молодого покоління, яке повинно базуватися на єдності методів та принципів педагогіки не лише світської, але й християнської. Теоретично і практично донести розуміння того, що християнська педагогіка спрямована не на відторгнення окремих знань, а на гармонізацію процесу освіти та виховання молодого індивіда. Тому освітня та виховна діяльність на різних вікових етапах не має втрачати логічності та послідовності, не зароджувати протиріччя, а формувати моральну стійку особистість. Метою мого дослідження є виокремлення оптимальних принципів та методів виховання, які б варто поєднати, для оптимального педагогічного впливу на сучасну молодь.

Завдання:

1. визначити сучасні актуальні проблеми, що супроводжують процес вивчення християнської етики в школі.
2. довести, що викладання християнської етики в школі не покликане викликати протиріччя, а навпаки прагне знайти збалансований підхід до молодої людини, щоб забезпечити їй гармонійний розвиток.
3. здійснити аналіз концепції «Нової української школи», котра наразі не передбачає християнського морально-духовного виховання молодого покоління.
4. привернути увагу на те, що батьки, вчителі, катехити, вихователі та й взагалі ціла система освіти мають бути спільними щодо своїх дій для гармонійного виховання сучасного індивіда
5. акцентувати на тому, що християнські ідеали та цінності не є чимось чужим для нашого народу і завдання сучасної школи полягає в тому, щоб

подати їх у світлі сучасності, відповідно до розвитку сучасного молодого покоління.

Організуючи своє дослідження, застосовуватиму необхідний оптимально поєднаний комплекс методів стосовно теми і мети моєї роботи. Для своєї теми, користуватимусь такими методами наукового дослідження як: аналізу, порівняння та узагальнення.

Дослідження є оригінальним тим, що покликане не лише відстоювати важливість християнського виховання учнівської молоді, але й має за мету звернути увагу на протиріччя, які існують в сучасній системі виховання. Адже, християнська педагогіка є основою для світської педагогіки, а не конфесійною приналежністю. Сучасне українське суспільство прагне миру та єдності. І заклик до єднання потрібно робити тут і тепер, починаючи із школи. Тому, **межі** мого дослідження дослідження від незалежності України і по теперішній час: період найбільших змін та трансформації українського суспільства.

Розділ 1

Принцип єдності виховних впливів

1.1 Єдність виховних впливів як один із принципів виховання

У світі технологічного прогресу та інноваційного розвитку людство страждає на нестачу часу. Світ поглинає інформація, яку люди отримують з різних джерел та ресурсів². Через брак часу, сучасна людина не встигає ні її опрацювати, ні доцільно використати. Тож, у пошуках дивовижних технологій, які полегшили б життя, людина нерідко втрачає себе, свою сутність і стає заручником сучасних тенденцій і віянь³. У постійному і безперервному потоці інформації людина не здатна через брак часу виокремити найголовніше. Тоді настає стан стресу, якому притаманні хаос, паніка, що породжують страх, невпевненість у собі та інших, що згодом переростає в байдужість, яка провокує самотність. Такий стан впливає на формування особистості, тому часто зустрічаємо твердження, що сучасна людина є слабка, хитка, зранена. Серед багатьох причин цього явища є те, що часто люди не задумуються над сенсом свого життя, забувають про те, що є найважливіше. Багато часу вони приділяють другорядним речам, які не сприяють розвитку, а, навпаки, ще більше розсіюють увагу людини. Такий стан суспільства має дуже великий вплив на виховання наступних поколінь. Особи, які відповідальні за виховання, часто самі не досягнули зрілості, а з другого боку, не мають часу для того щоб допомогти зростати іншим. Сучасні діти, маючи великий (часом необмежений) доступ до інформації⁴, але не маючи власного ресурсу для її сприйняття та опрацювання, часто стають нездатними до будівництва добрих стосунків з

---

² Бебик В.М. *Глобальне інформаційне суспільство: поняття, структура, комунікації* // *Інформація і право* 1(2011), 41-48 <http://ippi.org.ua/sites/default/files/11bvmpsk.pdf> (07.10.2020).

³ Роуз Д. *Дивовижні технології. Дизайн та інтернет речей* / Девід Роуз пер. з англ. Д. Гломозди. Харків 2018, 336.

⁴ Лопа Л.В., Козирев В.А. *Формування інформаційного суспільства у світі та місце економіки знань у цьому процесі* // <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/6.pdf> (14.10.2020).

ближніми та навколишнім середовищем, що є запорукою належного розвитку особистості, адже «Благополуччя та психологічне здоров'я людини в сучасному світі залежить від багатьох факторів, зокрема, і від здатності ефективно та різнопланово взаємодіяти з оточуючим світом»⁵. Така певна пристосованість до умов навколишнього світу в певній мірі формує саму особистість, бо «Людина стає особистістю тільки в процесі соціалізації, тобто спілкування, взаємодії з іншими людьми. Поза людським суспільством духовний, соціальний, психічний розвиток відбуватися не може»⁶. На жаль, в сучасному технократичному суспільстві особистість віддаляється від духовних цінностей. Людина не шукає себе в цьому світі. Її погляд зорієнтований на матеріальні блага сучасного світу, які здатні покращити її побут, задовільнити практичні інтереси, зробити її тимчасово щасливою, але не моральний розвиток. Духовність стає чимось другорядним і незначущим. Людина часто забуває про своє істинне призначення, про внутрішній світ, який є глибоким багатством і величезним потенціалом особистості. Його розвиток є дуже важливим елементом виховання. Адже лише глибоке духовне життя відкриває у людині глибинні мотивації для життя, діяльності, для розвитку свого потенціалу. Тому без плекання цих духовних цінностей, важко говорити про цілісність людської особи, про її зрілість (в тому числі і психологічну)⁷. А плекання духовних цінностей не можливе без пізнання Бога в собі, а себе у Бозі.

Будь-який шлях, що обирає людина для пізнання життя, чи себе у ньому, потребуватиме багато зусиль. Які не завжди будуть фізичними чи моральними, бо часом є потрібні і матеріальні затрати, які відіграють не менш важливу роль у людському саморозвитку. Тому, освіта, як сфера надання соціальних послуг, мусить реорганізувати своє освітнє середовище і інтерпретуватися під вимоги сучасного часу і бути конкурентно спроможною⁸ в їх наданні, щоб ефективно виконувати нові соціальні замовлення, відповідно підлаштовані під потреби

---

⁵ Вовчик–Блакитна О.О. *Сім'я як середовище розвитку дитини* // Актуальні проблеми психології Т.7, 36 (2014) 103.

⁶ Зайченко І.В. *Педагогіка*. Київ 2016, 53.

⁷ Целякова О.М. *Соціально-культурна трансформація сучасного українського соціуму* // Гуманітарний вісник ЗДІА 62 (2015) file:///C:/Temp/znpqgzdia_2015_62_7.pdf (18.09.2020).

⁸ Васянович Г.П. *Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник*. Львів 2005.

сучасних замовників. Бо ринкові умови існування є досить жорсткими і стосуються не лише сфери економіки, але мають безпосередній вплив на суб'єктів ринкових відносин. Спроможний вижити у сучасних реаліях буде змушений прийняти нові умови, від яких залежатиме чи людина здатна не втратити себе і свою індивідуальність у світі глобального прогресу⁹. Адже, вже зараз перед людиною стоять конкретні вимоги: «вона повинна бачити свою власну життєву перспективу і бути здатною йти до неї шляхом напруження і вдосконалення власних творчих сил, зміцнення волі, становлення цілісного характеру та відстоювання обраних нею цінностей».¹⁰ Сучасна людина мусить навчитися бути відповідальною за свою діяльність, вміти контролювати себе і свою свободу у тій навколишній вседозволеності і вседоступності, яка так притамана нашій дійсності.

Їй випадає «повернутися до себе», до свого природовідповідного стану, що передбачає схильність до духовності, усвідомлення власної національної та особистої ідентичності, до засад рівноправності, а загалом – до норми, що засвідчує наявність життєвої рівноваги, від чого дуже залежить господарська продуктивність людини.¹¹ - зазначав Вишневський О.І.

Для того, щоб відкрити особу на духовні цінності, перш за все, необхідно змінити споживацький характер відношення до світу. Цьому потрібно навчати і виховувати, що в значній мірі залежить від середовища виховання. Але, як зазначають дослідники з сфери психології та педагогіки, що формуючи і виховуючи молоду особистість, мусимо зважати на її спадковість¹², тобто, на природні задатки нашого існування. Бо саме середовище, має здатність стихійно діяти на людину. Умовно його поділяють на природне, як ми ще кажемо географічне та соціальне і домашнє¹³. Перше має відношення до людини, бо визначає спосіб її життя, коли йдеться про соціальне і домашнє середовище, то мається на увазі про умови розвитку.

---

⁹ Данилян О.Г., Дзьобань О.П. *Людина в інформаційному суспільстві: деякі штрихи до усвідомлення проблеми* // http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7963/1/Danilyn_Dzeban_71%E2%80%939373.pdf (20.10.2020).

¹⁰ Вишневський О.І., *Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів*. Дрогобич 2006, 29.

¹¹ Там само....

¹² Буковинська М.П. *Формування і розвиток особистості: соціальний аспект* // file:///C:/Temp/frvu_2012_8_40.pdf (14.10.2020).

¹³ Васянович Г.П. *Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник*. Львів 2005.

Коли педагоги говорять про вплив середовища, то мають на увазі, перш за все, середовище соціальне й домашнє. Перше відносять до дальнього оточення, а друге – до найближчого. Поняття соціальне середовище має такі загальні характеристики, як суспільний лад, система виробничих відносин, матеріальні умови життя. Найближче середовище – сім'я, родичі, друзі.¹⁴

Одним із важливих чинників, які ускладнюють сучасний виховний процес полягає у різнобарвності цього виховного середовища, адже часто суспільство, мас-медіа, сім'я та друзі пропонують протилежні цінності, що ще більше поглиблює хаос, в якому розвивається особистість. Для ефективності виховного процесу є необхідно переглянути принципи виховного процесу.

Варто звернути увагу, на те що самого впливу середовища не достаньо для гармонійного розвитку людини. Бо природа закладає в людини певні основи, задатки для її формування, але не створює одразу цілісну особистість. Тим самим, ніби дає зрозуміти, що людина досить складний біологічний вид і що його соціалізація та розвиток залежить від багатьох факторів. Звертаючись до спадковості людського існування, то важливим фактором нашого розвитку є не лише фізичні задатки, але моральні, духовні, розумові, які ми здатні індивідуально розвинути, через навчання¹⁵. Але, щоб об'єднати в людині природнє біологічне з соціальним і сформувати особистість, необхідно застосувати систему виховних впливів.

Зокрема, як зауважує словник: що «виховання-це процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів».¹⁶ З цього визначення ми можемо зробити висновок, що людина, як соціальна істота не може розвиватися одноосібно, її розвиток залежить від розвитку суспільства, як середовища, а розвиваючись самому, особистість впливає на те середовище, піднімаючи його рівень¹⁷. Тобто, процес виховання є безперервний і взаємопов'язаний у питанні соціального розвитку людства.

---

¹⁴ Зайченко І.В. *Педагогіка*. Київ 2016, 54.

¹⁵ Буковинська М.П. *Формування і розвиток особистості: соціальний аспект* // file:///C:/Temp/frvu_2012_8_40.pdf (14.10.2020).

¹⁶ Гончаренко С.У. *Український педагогічний словник*. Київ 1997,53.

¹⁷ Васянович Г.П. *Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник*. Львів 2005.

Процес виховання є двостороннім явищем в якому беруть участь і спільно взаємодіють вихователь та вихованець. Для цих суб'єктів, навчально-виховного процесу, має бути притаманна спільна мета їхньої взаємодії. Бо один має знати, що він повинен навчити, а інший має знати чого прагне навчитися. Тому, процес виховання мусить бути мотивованим і цілеспрямованим, на те яким чином має бути досягнутий бажаний ефект. Звісно, процес виховання є складним і багатогранним на який, окрім середовища, природних задатків чи мотивації вихованця та вихователя впливає низка чинників. Зокрема, варто наголосити і на тривалості виховання, бо з вищесказаного випливає, що це процес безперервний, отже, довготривалий. Тому, логічно зауважити, що людина вчиться все життя, і якщо людині здається, що вона цього не робить, насправді пристосовуючись до нових умов життя і свого фізичного існування, тим самим продовжує процес власного виховання.

Виховання- це процес навчальної взаємодії індивідів, який має певну структуру. Варто наголосити, що «структура процесу навчання- це побудова навчання як різновиду людської діяльності»¹⁸. Вона передбачає, оволодіння вихованцем, який стає членом соціальної системи знаннями, нормами та правилами поведінки, формує почуття, переконання, уміння та звички поведінки. Що є досить важко втілити в практичному співвідношенні вихователя та дитини, адже , мова йде про дві особистості, яким притаманні зовнішні та внутрішні суперечності, а на сам процес виховання впливають об'єктивні та суб'єктивні чинники.

Враховуючи, виклики теперішнього світу, сучасна школа мусить переосмислити усю систему виховання¹⁹, яка стосується не лише змісту освіти, форм чи методів, але й подбати про духовне становлення особистості, шляхом гуманізації та створення умов для творчого розвитку. Бо кінцевою метою виховання полягає у вихованні повноцінного члена суспільства, який реалізує себе як відтворювач загальнолюдських духовних цінностей²⁰.

---

¹⁸ Гончаренко С.У. *Український педагогічний словник*. Київ 1997, 322

¹⁹ Буковинська М.П. *Формування і розвиток особистості: соціальний аспект* // file:///C:/Temp/frvu_2012_8_40.pdf (14.10.2020).

²⁰ Бех І. Д. *Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія*. /І. Д. Бех. Київ- Чернівці 2018, 320.

Невід'ємним і важливим орієнтиром з теорії виховання, який безпосередньо стосується, насамперед, практики є розділ про принципи виховання. Принцип (з лат. *Principium* основа, першооснова)- це основні ідеї, правила чи вимога діяльності²¹. Стосовно принципів виховання, то під таким терміном розуміється «вихідні положення, що впливають із закономірностей виховання й визначають загальне спрямування виховного процесу, основні вимоги до його змісту, методики та організації»²². Вони тісно пов'язані із правилами навчання, які також спрямовані на результативність розвитку, навчання та виховання особистості.

Принципи виховання є узагальнюючою системою, що охоплює весь виховний процес, що відображає вимоги та результативність виховного процесу, спираючись на віковий досвід організації навчання та виховання, який був пристосований до практичної педагогічної діяльності. Тому, для організації ефективного навчального процесу, необхідно цілісно застосовувати педагогічні принципи, дидактичні правила, враховуючи закономірності педагогіки, які якнайкраще себе практично зарекомендували на практиці, адаптовуючи їх до сучасних умов.

Зміни, які ми переживаємо у наш час, закономірно відбиваються на розвитку виховного процесу. Безперечно, навчально-виховний процес необхідно вдосконалювати, але дотримуючись відкритого переліку основних принципів виховання²³. Як зауважує один з дослідників педагогіки Максимюк С.П.: «У принципах відбиваються нормативні основи навчально-виховного процесу, тому вони є обов'язковими і втілювати їх слід комплексно... послідовно... нерозривно»²⁴.

Сучасна педагогіка має декілька класифікацій принципів виховного процесу²⁵. Багато дослідників мають свою інтерпретацію стосовно послідовності чи пріоритету. Характеризуючи принципи виховання,

---

²¹ Мартиненко С.М., Хоружа Л.Л. *Загальна педагогіка: Навчальний посібник*. Київ 2002,54(176).

²² Гончаренко С.У. *Український педагогічний словник*. Київ 1997, 270.

²³ Фіцула М.М. *Педагогіка: Навчальний посібник*. Київ 2002.

²⁴ Максимюк С.П. *Педагогіка : Навчальний посібник*. Київ 2005, 111.

²⁵ Волошин О.Р. *Педагогічні принципи та їх роль у формуванні валеологічної освіти на західноукраїнських землях 1918-1839 рр.* // <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-04/10verv1r.pdf> (01.12.2020).

відштовхуватимусь від «Українського педагогічного словника», авторства Гончаренка С.У.. Тому, відповідно, зауважую, що процес виховання ґрунтується на таких як:

1. Виховання особистості в діяльності та спілкуванні.
2. Цілеспрямованість виховання. Суть цього принципу полягає в тому, що перед початком навчально-виховної діяльності має бути поставлена мета. Маючи мету, педагог здатен коригувати навчально-виховним процесом, спрямовуючи всю виховну роботу на результат.
3. Поєднання педагогічного керівництва з ініціативою і самодіяльністю учнів. Молода людина ще не має достатнього життєвого досвіду, тому їй необхідне наставництво педагога, який в свою чергу повинен допомогти дитині стати самостійною, ініціативною та розвинути її творчий потенціал.
4. Гуманізм в поєднанні з високою вимогливістю, відображає позицію, створення таких умов, коли навчально-виховний процес буде сповнений гуманізацією взаємин між учасниками освітнього процесу, де буде поважатися особистість, гідність, розумітимуться її запити та інтереси, створення довірливої та доброзичливої атмосфери. Якщо дитина буде виховуватись в таких гуманістичних умовах, то є більше шансів виховати людину гуманну, щиру, доброзичливу та милосердну. За таких умов, вихователь найперше мусить бути вимогливий до себе більше ніж до вихованця, бо він є прикладом для свого підопічного.
5. Оптимістичного прогнозування. Основним завданням педагога не лише розгледіти індивідуальність кожного свого учня, але розвивати та плекати індивідуальний неповторний талант. Діючи згідно принципу оптимістичного прогнозування, педагог повинен знати і враховувати індивідуальні особливості, спираючись на позитивне, усувати негативні прояви в діяльності та поведінці учня.
6. Опора на позитивне в людині. Насамперед цей принцип вимагає здорових стосунків між вчителем та учнем, які не будуть

односторонніми і акцентуватися на чомусь одному (наприклад, на негативній поведінці учня), а будуть змістовно продумані і зосереджені на розвиток позитивних якостей.

7. Врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів. Начально-виховний процес має здійснюватись послідовно і безперервно, спираючись на набутий досвід, уміннях, звичках дитини, враховуючи вікові та індивідуальні особливості .
8. Єдність педагогічних вимог школи, сім'ї та громадськості. Спрямований на те, що відповідальними за навчання та виховання молодого покоління є не лише школа, а все суспільство. Адже, дитина живе в суспільному середовищі, а не лише в сім'ї чи школі. Тому, виховні зусилля мають гармонійно поєднуватись, щоб всебічно розвинути молоду особистість, а не формувати в ній протиріччя до оточуючого світу та її у цьому світі.
9. Принцип народності і національного виховання передбачає виховання в душі свідомого громадянина²⁶, який буде відповідальним не лише за себе, але й за своє оточення.

Деякі дослідники, виділяють ще такі принципи, як природовідповідність, демократизм, гуманізм та. ін. Та характеризуючи систему принципів виховання, яка виходить із сучасних педагогічних концепцій, ще раз варто зауважити, що всі принципи органічно між собою пов'язані і охоплюють усі аспекти навчально-виховного процесу, зосереджені на розвитку цілісної особистості²⁷.

Одним із важливих принципів виховання є «єдність виховних впливів». Особливо, актуальний в наш час. Насамперед, його завдання полягає в тому, щоб скоординувати зусилля школи, сім'ї та усі аспекти суспільства²⁸ заради спільної справи: виховання підрастаючого покоління. Він вимагає, щоб всі суспільні інститути, які причетні до виховання молоді особистості, діяли

---

²⁶ Волошин О.Р. Педагогічні принципи та їх роль у формуванні валеологічної освіти на західноукраїнських землях 1918-1839 рр. // <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-04/10verv1r.pdf> (01.12.2020).

²⁷ Бочкарьова Н. Принципи педагогічної взаємодії, згідно гуманістичної концепції Карла Роджерса // Проблеми підготовки сучасного вчителя 1(2010), 213-218 file:///C:/Temp/ppsv_2010_1_35.pdf (29.11.2020).

²⁸ Волошин О.Р. Педагогічні принципи та їх роль у формуванні валеологічної освіти на західноукраїнських землях 1918-1839 рр. // <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-04/10verv1r.pdf> (01.12.2020).

разом, подавали вихованцям не лише певні вимоги, але й показували власним прикладом узгоджене ставлення до навколишнього світу і подій які відбуваються в ньому, формуючи вектор різноманітності та зміцнюючи педагогічний вплив. Бо багато подій і явищ нашої дійсності, подаються до сприймання однобічно, зокрема, як негативний продукт. Якщо виховні зусилля є не скординованими, а такими що протидіють, то на успіх навчально-виховного процесу не варто розраховувати. Тим паче, що така неузгодженість дій стосовно виховання психічно перевантажує молоду людину, оскільки не знає, кому вірити, за ким іти, не може визначити та обрати, які серед авторитетних для неї впливів є правильні. Тому, принцип єдності виховних впливів вимагає об'єднати зусилля сім'ї, школи, держави, збільшуючи тим самим вплив на особистість, для її гармонійного не суперечливого розвитку.

Дотримуючись правил реалізації принципу, вихователь здатний охопити всі аспекти виховної взаємодії. Його роль у навчально-виховному процесі буде більш авторитетнішою і значимою, та ефективнішою буде його діяльність. Зокрема, Зайченко І. В. виділяє такі правила з реалізації принципу єдності педагогічних вимог школи, сім'ї та громадськості :

1. Особистість вихованця формується під впливом сім'ї, товаришів, оточуючих дорослих людей, суспільних організацій, учнівського колективу.

2. Велика роль у формуванні особистості належить сім'ї.

3. Вихователь повинен бути вихований сам. Педагог здатний навчити власним прикладом.

4. У практиці виховання нерідко виникають конфліктні ситуації, коли вихователь не погоджується з діяльністю сім'ї, чи, навпаки, сім'я негативно ставиться до вимог вихователів.

5. Буває, що вихователь не згоден з думкою колективу, суспільних організацій, критикує вчинки та дії інших вихователів і т.п.

6. Практична реалізація цього принципу вимагає створення єдиної системи виховання як на заняттях, так і в поза навчальний час.

7. Засіб досягнення єдності виховних впливів - координація зусиль причетних до виховання людей, служб, соціальних інститутів²⁹.

Виховання- це насамперед практика і співпраця особистостей. Не рідко буває так, що в практичній діяльності змінюється теорія. І це нормальний процес, який вносить актуальні корективи відповідно до умов, часу та розвитку суспільства. Все це свідчить про те, що розвиток педагогіки та її дидактики не стоїть на місці. Лише необхідно скоординувати зусилля, щоб допомогти втілити в життя і почерпнути з цього процесу все найкраще. Тому, як зазначав відомий галицький педагог і священник Юліан Дзерович (1871-1943), є три чинники виховання: сім'я, Церква й держава. Вони є досить актуальними і традиційними для нашого суспільства. Як зазначав Юліан Дзерович: сім'я здійснює індивідуальне виховання, Церква – моральне і релігійне виховання, а держава, зокрема, навчальний заклад – національне й громадське виховання. Сім'я реалізує таке виховання за природним правом, Церква – за Божим правом, а держава – за історичним правом.³⁰ Та завдання сучасників об'єднатися заради спільної справи і спільного майбутнього.

1.2 Важливість принципу єдності виховних впливів у педагогіці В. О. Сухомлинського

«У дитинстві закладається людський корінь. Жодної людської рисочки природа не відшліфовує - вона закладає, а відшліфовувати нам - батькам, педагогам, суспільству»³¹ (В. О. Сухомлинський).

Принцип єдності педагогічних впливів є притаманний не лише сучасному світу, чи сучасній виховній системі, він був важливим елементом виховного процесу на різних етапах розвитку суспільства. Велику увагу цьому принципу

²⁹ Зайченко І.В. *Педагогіка*. Київ 2016, 359-361.

³⁰ Огірко О. *Духовно – моральні аспекти підростаючого покоління в транснаціональних сім'ях* // <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/16827/1/36-Ohirko-283-295.pdf> (20.04.2019).

³¹ Сухомлинський В.О. *Вибрані твори: В 5-ти т. Т. 3.* – Київ 1976-1977, 298.

виховання свого часу приділяв відомий український педагог В. О. Сухомлинський. Незважаючи на те, що він був змушений працювати в умовах побудови соціалістичного суспільства, його напрацювання є надзвичайно цінними і для сучасних вихователів.

Прагнення виховати всебічно розвинену, творчу, гуманну особистість це питання яке намагалися втілити в життя багато педагогів-дослідників та практиків. Найвищого апогею в розвитку національної педагогічної науки досягнули творчі доробки, які залишаються актуальною спадщиною для нашого суспільства, видатного новатора, засновника гуманістичної педагогіки, українського педагога В.О. Сухомлинського. Його постать займає центральне місце у педагогічній плеяді дослідників ХХ ст., які прагнули лібералізації освітнього процесу та звернення уваги на особисті освітні потреби і можливості учня, акцентуючи на ціннісній складовій освіти людини. Його педагогічна думка була звернена до формування творчої особистості, яка поважатиме цінності громадянського суспільства, для якої слово «людина» буде не порожнім звуком. В. О. Сухомлинський наголошував на важливості взаємодії школи і громади, багато в чому акцентував саме на партнерських відносинах між всіма учасниками освітнього процесу. Усі його дослідження та припущення «спираються на його багаторічні дослідження, апробовані та втілені у шкільній практиці, мають прогностичний характер, а відтак можуть бути невичерпним джерелом для розв'язання актуальних освітніх проблем».³²

Уся творча спадщина видатного українського педагога В. О. Сухомлинського побудована на високогуманних засадах, які педагог втілював в практику сам і допомагав їх втілювати іншим. Він вміло поєднував основи класичної педагогіки з народними, намагався підібрати і розставити так пріоритети, щоб майбутні покоління, незважаючи на політичні умови, зростали в дусі високих духовних цінностей і моральних якостей та були патріотично-налаштованими. Хоч сучасна дослідницька історіографія називає В.О. Сухомлинського новатором, та видатний педагог намагався ретельно

---

³² Гавриленко Т.. В.О. Сухомлинський про формування творчої особистості молодшого школяра // *Наукові записки* 123. – Серія: Педагогічні науки. Том І. –Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013,128.

відшліфувати те, що ментально сформувала історична спадщина. Сьогодні також усі говорять про новаторства в освітньому процесі. Інколи, складається враження, що в нашій державі можуть навчати всі, окрім вчителів, бо усі навколо такі сучасні, прогресивні, володіють новітніми технологіями. Та в гонитві повної діджиталізації української системи освіти на практиці губиться її мета. Закрадається думка, що робити найперше, покладатися у навчально-виховному процесі, на власні зусилля чи лише новітніх технологій? Бо в цьому інформаційному потоці, наша система освіти губить принцип цілеспрямованості виховання, адже, нема якоїсь конкретної мети. Тому, педагогічні ідеї В. О. Сухомлинського, які зародилися ще в «середині минулого століття, на початку ХХІ ст. стає ще більше актуальною та життєво необхідною для сучасної цивілізації, яка значно розгубила високі інтелектуальні і моральні цінності та ідеали попередніх поколінь»³³.

Сучасний рівень соціально-економічного, науково-технічного та інформаційного розвитку української держави та суспільства залежить від появи та росту, якісно нової особистості, як одиниці соціальної групи населення, яка буде здатна креативно мислити, долати стереотипи та якісно генерувати нові нестандартні ідеї, швидко, а головне ефективно заходити рішення завдань із проблемних ситуацій. Тому, як зазначав видатний педагог: «Процес виховання та процес навчання повинні бути двома складовими єдиної системи, що доповнюють одне-одного»³⁴.

Аналізувати твори В. Сухомлинського, можна безкінечно. Про його творчість писало багато дослідників, до його концепції виховання звертаються багато теоретиків та практиків. З впевненістю можна твердити про те, що вся творча спадщина відомого українського педагога просякнута любов'ю до дітей, до того великого слова «людина». Зосереджував свою увагу на тому, що свім необхідно об'єднатися, щоб добре її виховати. Наголошував, що насправді

---

³³ Курило Л.Ф., Павко А.І. *Інтелектуальний потенціал педагогічних ідей В.О.Сухомлинського // Міжнародний науковий вісник.* 2/9 (2014) 63.

³⁴ Ошурко О. *До питання про «Педагогіку духовності» В. Сухомлинського // Молода наука: Студентська наукова конференція: «Сухомлинський і сучасність»* Статті / Мін-во освіти і науки України, Нац.пед.ун-т імені М.П.Драгоманова; відпов. за випуск проф. Л.П.Вовк, проф. О.С. Падалка; укл. доц. А.Ф.Шевченко, доц. О.В.Шикиринська – Київ 2018, 182.

добрим вчителем може стати лише той, хто переслідує ідеї гуманізму, високих моральних і етичних цінностей. Хто зрозуміє, що вчительська робота сповнена не лише мудрим наставництвом, але й щирим і відкритим серцем. Це робота, в якій існує постійний діалог між вихователем і вихованцями в основі якого мають бути доброта і милосердя. Тому, й не дивно, що назви деяких його праць стали крилати висловами, які мали б стати життєвим кредом кожного справжнього педагога. Зокрема, якщо говорити про сам процес навчання то він має бути, як в В.Сухомлинського: «Серце віддаю дітям»³⁵, та коли про мету навчально-виховного процесу, то без перебільшень «Людина — найвища цінність»³⁶.

Сучасний світ є надзвичайно динамічним і напруженим. Людство, через брак часу і зміни стилю життя, нівелює старі порядки, разом з якими змінюються уставлені принципи і цінності буття. Українське суспільство, так само як і світове, переживає сьогодні «період духовної кризи»³⁷. На даний момент, надзвичайно гостро постає проблема виховання моральних цінностей підростаючого покоління, яка повинна вирішуватися як в умовах школи, так і в умовах сім'ї. Речі, про які так палко описував у своєму творчому доробку, Василь Олександрович Сухомлинський набирають все більшої актуальності. Адже, вся теорія, яку розробляв видатний педагог була, реалізована ним на практиці. Значне місце у своїй творчості відводив проблемі шкільно-сімейного виховання, взаємозв'язку школи та сім'ї у моральному вихованні дітей. Василь Олександрович вважав, що «гармонійний, всебічний розвиток можливий лише там, де два вихователі - школа і сім'я - не тільки діють одностайно, ставлячи перед дітьми ті самі вимоги, а є однодумцями, поділяючи ті самі переконання...»³⁸.

---

³⁵ Сухомлинський В. О. *Серце віддаю дітям*. // *Вибрані твори: у 5-ти т.* / В. О. Сухомлинський. Т. 3. Київ 1976, 7–279.

³⁶ Сухомлинський В. О. *Людина — найвища цінність* // *Вибрані твори : в 5 т.* / В. О. Сухомлинський.. Т. 5. Київ 1977, 446—471.

³⁷ Беловецька Л.Е. *Проблема збереження національної ідентичності як складової духовної безпеки українського суспільства*. // file:///C:/Temp/domtp_2017_2_3.pdf (10.12.2020).

³⁸ Сухомлинський В.О. *Методика виховання колективу* / В.О.Сухомлинський // *Вибрані твори : в 5 т.* / В. О. Сухомлинський. Т. 1. Київ 1976, 86.

Відомо, що для успішного формування особистості дитини потрібна єдність школи й сім'ї. Суспільство ставить високі вимоги до рівня освіти, молодого покоління постійно піднімаючи планку. Та варто зауважити, що підготовка його до життя та праці можуть бути задоволені тільки за умови врахування особливої ролі батьків у цій справі. У Концепції загальної середньої освіти зазначається, що у вихованні дітей взаємодіяти повинні не лише загальноосвітні заклади, але і сім'я, як основа суспільства. Бо соціальна адаптація молодого покоління здійснюється в ході спільної діяльності соціальних інститутів як ефективної співпраці на досягнення спільної мети.

Визначаючи мету, зміст і методи сімейного виховання та навчання Сухомлинський виходив із того, що виховання дітей у сім'ї відповідає:

- природі дитини;
- єдиним педагогічним вимогам у сім'ї;
- відповідній психолого-педагогічній підготовці батьків;
- єдності вимог сім'ї, школи, громадськості;
- повазі до особистості дитини у поєднанні з психолого-педагогічним обґрунтуванням вимогливості;
- вихованню у колективі;
- педагогічному стимулюванню саморозвитку дитини;
- вихованню красою;
- врахуванню вікових та індивідуальних особливостей учнів³⁹.

В. О. Сухомлинський зробив великий внесок в вітчизняну педагогіку, адже, поєднавши теорію з практикою, зумів усвідомити наскільки є важливим процес гуманізації та лібералізації навчально-освітнього середовища. Що саме через виховання ми здатні створити людину в людині і онтологічно обґрунтувати її появу. Він сміливо відкрив нову сторінку в розвитку педагогіки, в якій дитина стала особистістю, і тому активно пропагуючи принцип єдності виховних впливів сім'ї та громадськості, як важливий фактор,

---

³⁹ Тарасова С. Батьківська педагогіка у спадщині В.О. Сухомлинського. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 123(1) (2013) 303.

якому необхідно об'єднати зусилля на спільному творенні чогось доброго, а не формуванні протиріч. В. О. Сухомлинський акцентував на важливості ролі родинно - шкільного виховання, для правильного розвитку молодого індивіда. Правильно оцінюючи тенденції розвитку сучасної школи, він дійшов висновку, що подальший розвиток суспільного виховання не може відбуватися без більш активної і безпосередньої участі сім'ї, батьків⁴⁰. Мається на увазі, що сім'я, має обов'язок перед суспільством брати активну участь у навчально-виховному процесі. Тому, дуже важливі доброзичливі стосунки в сім'ї, взаємовідносини дітей і батьків, бо дитина модель поведінки власної сім'ї переносить на суспільство. Не варто забувати, що саме батьки є першими вчителями для своїх дітей і саме про це наголошував відомий педагог.

Сухомлинський вважав, що проблема родинно-шкільного виховання – одна з найактуальніших проблем, над якою необхідно працювати усім учасникам освітнього процесу, як в теоретичному так і практичному плані. Слід зазначити, що вивчення проблеми єдності дій школи і сім'ї в педагогічній спадщині В. Сухомлинського є принципово важливим та актуальним у наш час. Нові історичні умови, які ми переживаємо, дають нам можливість об'єднати виховання у школі і сім'ї в єдину систему. Це було основою напрацювань видатного педагога, зокрема у п'ятиннях питання шкільної і батьківської педагогіки. Але реально, розуміють всі, що виховання це велика відповідальність, яку мало хто, зі сторони батьків, хоче на себе брати.

Як свідчать дослідники праць В. Сухомлинського свідчить, що він зумів організувати систему родинно - шкільного виховання, яка була досить ефективною і яка себе цілком виправдала. Педагог зазначав, що:

Родинно - шкільне виховання не тільки дає змогу добре виховувати молоде покоління, а й одночасно є дуже важливою умовою вдосконалення морального обличчя сім'ї, батька і матері. Без виховання дітей, без активної участі батька і матері в житті дітей неможлива сама сім'я як первинний осередок суспільства,

---

⁴⁰ Сухомлинський В. О. *Батьківська педагогіка* / В. О. Сухомлинський // *Вибрані твори: в 5 т.* / В. О. Сухомлинський. – Т.5. Київ 1977, 263.

неможлива школа як найважливіший навчально-виховний заклад і неможливий моральний прогрес суспільства⁴¹

Основним завданням роботи школи в співпраці з батьками є скоординувати сили педагогів та батьків для забезпечення необхідних умов для розвитку виховних систем у рамках освіти, упорядкування їх з діяльністю, що сприяють розвитку особистості, її індивідуальному самовизначенню в соціумі, духовно-моральному формуванню здорової людини, громадянина, робітника - професіонала; забезпечення гармонії взаємин школи і родини для створення максимально сприятливих умов розвитку дитини.

Школа справедливо вимагає, щоб сім'я зміцнювала її авторитет в очах дітей. Але і школа покликана зміцнювати авторитет сім'ї в очах дітей. Це один із основних принципів взаємовідносин школи і сім'ї⁴². Тому, помилковою є думка батьків, що на фоні їхньої вседозволеності, у відношенні до дитини, школа виховає, змінить поведінку і дасть знання. По-перше, загальноосвітній заклад не є виправним закладом, по-друге школа сама не здатна виховати, вона може лише скоригувати домашнє виховання, бо для дитини авторитетнішими є батьки, вчителі ж виконують роль наставників (провідників) і по-третє знання здобувають, а не дають, тому, батьки повинні правильно налаштувати дитину, як здобувача освіти і не програмувати її на спротив, створюючи стресові ситуації, бо така неузгодженість дій, призводить до того, що жодні педагогічні методи не будуть достатньо дієвими.

Сьогодні, бракує нашому суспільству толерантності, віри в добро як ніколи, особливо, гостро постають проблеми пошуку взаєморозуміння і ненасильства в суспільстві. Виховання цих цінностей є неможливим без єдності перагогічних впливів. Тому Сухомлинський заохочував до співпраці батьків і вчителів у плеканні природнього потягу дитини до добра. Сім'я повинна бути тим осередком, де будуть плекатися найкращі почуття любові, добра,

---

⁴¹ Сухомлинський В. О. *Павльська середня школа* / В. О. Сухомлинський // *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський . Т. 4. Київ 1977, 14.

⁴² Семез А., Семез Л. В. О. *Сухомлинський про взаємодію школи та сім'ї у вихованні моральних цінностей школярів.* / *Наукові записки* / Ред. кол.: В.В. Радул, С.П. Величко та ін. Кіровоград 123, Т. II (2013), 312.

милосердя, прощення та спогади про те, що тебе люблять не за щось, а за те, що ти просто є. У світі багато жорстокості та бруду, які постійно протистоять добру. Так було, є і буде. Лише людина сама здатна вирішити як сприймати цей світ. Бо якщо її серце сповнене любові і добра, то і все навколо буде таким. Напевно, звичайним станом для кожної людини мусить стати позитивне мислення. Сухомлинський, ґрунтуючи свою систему на любові доброті, добре усвідомлював, що таким підходом він затен бути ближчим не лише до молодого покоління, але й до його батьків, а це забезпечить подвійний ефект.

В. О. Сухомлинський чітко роз'яснював й оцінював людські відносини. Що стосується сімейних відносин, то він нагадував батькам, що найкраще, що вони можуть дати своїм дітям, це любити один одного, бо своїм прикладом вони навчають своїх дітей. В свою чергу, педагогам радить бути доброзичливими. Бо якщо взаємна любов між вчителем і учнями, тоді діти відкриваються перед ним і також вчаться доброті і радості буття. Як зауважував, В.О. Сухомлинський, що «Вдумливий педагог радив батькам з раннього віку, “з першими проблисками свідомості“ виховувати в дітей через ідею добра, формувати у дітей усвідомлення і чіткого розмежування понять “добро“ і “зло“».⁴³

На жаль, в нинішніх соціально-економічних умовах, більше цінуються матеріальні блага ніж високі моральні цінності. Батьки більше дбають про матеріальний достаток, ніж про розвиток морального і духовного не лише себе самих, але й своїх дітей. Тому, вміння заробляти кошти стає важливішим від вміння навчатися. Сьогодні, це призводить до того, що не існує в суспільстві розуміння і ставлення до навчально-виховного процесу, як до довготривалого проекту на благо молоді особистості, лише бачать в освіті неприбуткову перспективу, яка вимагає зусиль і коштів. Ніхто не гребує жодними методами, коли йдеться про матеріальне збагачення і це стає нормою нашого суспільства. Тобто, розумніший не той має кращі знання, а той вміє викрутитися з різних ситуацій. Через те нашою дієвістю правлять такі «чесноти» як: егоїзм,

---

⁴³ Богуш А. М. Педагогіка добра у спадщині В.О. Сухомлинського // http://mdu.edu.ua/wpcontent/uploads/files/7_9.pdf. (01.05.2019).

байдужість, лицемірство, жорстокість, брехливість, злочинність, злослів'я, недбальство, пасивність- все це робить нас духовно-бідними і глибоко морально-нешасними особами. В. О. Сухомлинський, розуміючи до чого призводить людська байдужість, настирливо рекомендував батькам бути активними учасниками навчально-освітнього процесу, вести діалоги з дітьми цікавитись їхніми почуттями, щоб відвернути прояви зла в дитячій поведінці.

Педагогіка Сухомлинського спрямована формування гуманістичного ідеалу поєднання виховних впливів, заради щастя людини. «Далеко не кожен вихованець може “відкрити порох“, виявити успіхи в теоретичному мисленні, стати математиком чи фізиком, філологом чи істориком. Але кожен вихованець є Людиною»⁴⁴ - зазначав видтний український педагог.

В. О. Сухомлинський неодноразово наголошував на ненасильницькій педагогіці з боку вчителів, щоб власним прикладом показати дітям людяність і вміння робити добро, щоб дитина не відчувала на собі тиску і змушення до навчання. Характеризуючи особу дитини лише з негативної сторони, вчитель займається педагогічним невіглаством, бо його завдання є якраз знайти в дитині позитивні сторони і їх розвинути. Одна з порад для вчителя від видатного педагога мала такий зміст: «Здійснюючи владу над світом дитячих думок, почуттів, переживань, не можна ні на хвилину забувати про те, що в кожній дитині є добра воля, добрі наміри»⁴⁵.

Здорове, гуманне суспільство, можуть створити лише мудрі, гуманні люди, які цінують свободу особистості і закономірно, що таких людей можна виховати лише гуманістичному дусі. У працях Сухомлинського головним його джерелом виступає саме постать вчителя. Вчителя, який вболіває за дитину, її здоров'я, внутрішній світ, життєві ситуації, що є проявом любові вихователя до вихованця. Така любов дає змогу збагнути внутрішню сутність дитини. Справжній учитель-гуманіст, який зможе виховати своїх учнів у дусі людинолюбства та моральності, має сам любити дитину незалежно від її

---

⁴⁴ Сухомлинський В.О. *Моя педагогічна система: [З неопублік. кн. „Педагогічна культура” // Радянська школа. 6(1988),87-91;7(1988), 79-84; 8(1988), 88.*

⁴⁵ Поніманська Т. І. *Виховання у світлі педагогіки толерантності: Я.-А. Коменський, К. Д. Ушинський, В. О. Сухомлинський //Педагогічні науки. 1.46 (108)(2014),117.*

зовнішності, здібностей, поведінки, очікувань від неї в майбутньому. Тож, В. Сухомлинський визначає акцентує на важливості навчання дитини гуманним взаєминам з іншими людьми⁴⁶.

Узагальнюючи погляди В. Сухомлинського на суть і шляхи морального виховання особистості, можна виділити два основних фактори, в яких він вбачав джерело моральної поведінки дітей і на формування яких спрямовував свої виховні зусилля: потреба у визнанні, повазі і самоповазі (почуття власної гідності, бажання “бути хорошим”) та емпатія, співпереживання оточуючим людям. Зрозуміло, що ці ідеї можуть бути досягнуті в процесі виховання у випадку тісної взаємодії сім’ї та школи. Протиріччя і поглядах, які пропагуються в цих виховних інстанціях створює велику перепону для формування моральних цінностей особистості. А саме моральні цінності особистості є фундаментом для її цілісного розвитку.

Ці ідеї проходять крізь всі твори Сухомлинського. Сформульовані в результаті глибокого осмислення власного виховного досвіду і засвоєні на рівні особистих переконань, вони визначали стиль і спрямованість педагогічного мислення В. Сухомлинського, лежали в основі його виховної позиції. Аналіз поглядів В. Сухомлинського на сутність і шляхи морального виховання особистості свідчить про їх співзвучність багатьом положенням сучасної психологічної науки.

Слід особливо підкреслити, що педагогічні висновки та рекомендації В. Сухомлинського базуються не на одних лише гуманістичних переконаннях і установках. В їх основі лежить глибокий психологічний аналіз виховних проблем, розуміння складних механізмів духовного становлення особистості. Педагогічні пошуки і знахідки В. Сухомлинського в повній мірі зберігають своє науково-прикладне значення в наш час. Його теоретична спадщина містить чимало цікавих, оригінальних ідей, детальний і всесторонній аналіз яких може

---

⁴⁶ Кузьмич В. Гуманістичне виховання особистості у педагогічній спадщині А. Макаренка та В. Сухомлинського // *Витоки педагогічної майстерності*. 13(2013), 163-167.

суттєво збагатити як психологічну науку, так і педагогічну теорію та практику.⁴⁷

В. Сухомлинський, як ніхто, бачив велику виховну небезпеку в тому, щоб навчально-освітній процес був зорієнтований лише на інтелектуальний розвиток дитини. Він наполягав на тому, що освітнє середовище має можливість виховати гармонійну і всебічно-розвинену особистість, але лише за умови, що достатньо буде приділятися увага морально-духовному аспекту виховання, в якому буде також забезпечена активна участь і підтримка сім'ї. Важливо підкреслити, що, кажучи про духовність, педагог-гуманіст не відкидав значення релігії на молоду особистість. Хоча, в тодішніх політичних умовах не мав права на цьому акцентувати. Він сміливо заявляв, що крізь призму релігії відображається сутність навколишнього світу і як зазначав Василь Олександрович: «релігія – це частина людської культури, “одна з форм суспільної свідомості“, тому він вважав «примітивізмом і невіглаством просто оголошувати релігію тьмою»⁴⁸.

Важливим елементом у вихованні молодого покоління, що підсумовує усе вищесказане, можна зробити висновок, що у центрі всієї соціально-педагогічної роботи в школі мають бути не програми, не заходи, не форми й методи, а сама дитина — вища мета, зміст педагогічної турботи⁴⁹. Це практичною своєю діяльністю доказав великий педагог Василь Олександрович Сухомлинський.

1.3 Перешкоди принципу єдності виховних впливів у сучасному світі

Згідно результатів наукових досліджень, перевірених досвідом педагогічної практики, можна свідчити, що гуманістична взаємодія⁵⁰ вчителя та учня сприяє

---

⁴⁷ Галузяк В. М. *Ідеї морального виховання в теоретичній спадщині В. Сухомлинського*//: <http://library.vspu.net/handle/123456789/1141> (14.05.2019).

⁴⁸ Сухомлинський В.О. *Народження громадянина*. Київ 1971, 178.

⁴⁹ *Організація соціально-педагогічної підтримки школярів групи ризику : метод. посіб.* / [Алексєєнко Т.Ф., Жданович Ю.М., Куниця Т.Ю., Малиношевський Р.В., Сергєєва Н.В.] / за заг. ред. Т.Ф.Алексєєнко. – Київ 2017.

⁵⁰ Волошин О.Р. *Педагогічні принципи та їх роль у формуванні валеологічної освіти на західноукраїнських землях 1918-1839 рр.* // <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-04/10verv1r.pdf> (01.12.2020).

гуманізації всього навчально-освітнього процесу та всіх її суб'єктів, але прямо пропорційно залежить від їх внутрішньої культури, котра бере свій початок з сімейного, домашнього виховання.

Сучасний світ диктує неоднорідні і нестійкі порядки, ідеї яких часто є суперечливими і категоричними. Що стосується українського суспільства та його системи освіти, то варто зауважити що тут час працює не на нас, адже, нам конче потрібні швидкі модернізаційні зміни, для того щоб відійти від радянського минулого та встигнути за інноваційним прогресом. Тим паче, що в нас існує внутрішньо конфронтальна суперечність в методології освітнього процесу, адже багато хто з працівників освітньої галузі, котрі жили і працювали в радянський період, є носіями тої культури, принципів та підходів минулого, які застосовуються і до сучасного виховання⁵¹. На системі освіти позначається їхня зневіра в те, що минулого не повернеш. Акцентується увага на колишніх успіхах, а не на удосконаленню самого процесу досягнення успіхів. Нинішня модель відносин у школі, особливо сільської місцевості виглядає так, як колись писав П.Ф. Каптерев: «...викладачі лише звикли контролювати знання учнів, трохи пояснити уроки і більше нічого...»⁵². Все це є причинами загального розчарування суспільства і недовіри до вітчизняної системи освіти, яка потребує радикальних трансформацій, що відповідали б ідеям державотворення незалежності нашої держави.

Не варто відкидати той факт, що пропагуючи ідеї демократичного суспільства в якому кожен має право на індивідуальність і свободу вибору, то закономірно, що важливим принципом формування демократії будуть ідеї плюралізму та вседозволеності.

Плюралізм - (від лат. pluralis - множинний) – ідейно регулятивний принцип суспільно-політичного й соціального розвитку, що випливає з існування декількох (чи багатьох) незалежних начал політичних знань і розуміння буття; система влади, заснована на взаємодії та протилежності дій політичних партій і громадсько-політичних організацій⁵³.

---

⁵¹ Васянович Г.П. *Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник*. Львів 2005.

⁵² Каптерев П.Ф. *Что может сделать школа для развития характера учащихся?// Каптерев П.Ф. Избранные педагогические сочинения/* Под ред. А. М. Арсеньева. Москва 1982, 84.

⁵³ Плюралізм. *Короткий словник політологічних термінів* // <http://politics.ellib.org.ua/encyclopedia-term-386.html> (02.12.2020).

Сьогодні, багато хто з науковців, дослідників, юристів, правознавців та громадських діячів сприймають концепцію плюралізму, як складову, невід'ємного природного права, основу демократії⁵⁴. Аргументують це тим, що плюралізм це свобода вибору. В нинішніх світових реаліях, де економіка, політика і фінанси тісно пов'язані, важко говорити про якусь свободу, коли вже освіту майбутнього покоління, суспільство сприймає не як природню потребу, а як послугу. А якщо це послуга, то не завжди є потреба нею скористатися. Такого роду неоднозначність призводить до сумнівних висновків, які впливають на настрої в суспільстві.

Найкращим середовищем для гармонійного розвитку особистості є соціальне оточення, в якому все так чи інакше взаємопов'язано. З прагматичної точки зору усі ми різні і в кожного своя філософія буття. Від цього, напевно і залежить вся складність нашого життя, яка доповнюється швидкими темпами розвитку, через який ми онтологічно втрачаємо себе у цьому світі і через що багато речей нашого часу є дуже неоднозначними. Ця неоднозначність проявляється, як в поняттях і судженнях, так і вчинках людей. Особливо важко знайти себе у цьому світі молодому поколінню, адже складно сформуванати для себе чіткий спектр понять, суджень та позицій, коли не має ще набутого життєвого досвіду чи бодай доброго прикладу.

Так, усі ми різні. Важливим фактором у формуванні молодого покоління є педагогічна система, успіх якої безпосередньо залежить від педагогічної майстерності вчителя в роботі із молоддю. Постать якого є надзвичайно важливим елементом навчально-виховного процесу⁵⁵. Його робота, повинна бути реалізована за всіма принципами педагогіки, в якійсь мірі вчитель має бути прикладом для наслідування, бо разом з його моральним ростом ростимуть його вихованці. Бо людина завжди буде в пошуку свого буття і важливо, щоб біля неї був той «правильний персонаж», який всупереч плюралізму відносин сучасного світу, допоможе знайти і відкрити свій

---

⁵⁴ Дикун І.М, ОНЮА. *Плюралістичний напрямок в теорії демократії: історичні витоки та природа* // <https://core.ac.uk/download/pdf/50593208.pdf> (29.11.2020).

⁵⁵ Васьнович Г.П. *Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник*. Львів 2005.

природній потенціал⁵⁶ і не дасть відчувати себе неповноцінним членом суспільства.

Реалізація моральних потреб в соціальній сфері, приносить людині більше задоволення, матеріальні блага. І тут неможливо не погодитись з В. Франклом, який розмірковуючи про сенс буття людини, в одній своїй праці писав: «[...]Суспільство достатку [...] тільки задовольняє потреби, але не реалізує прагнення до змісту⁵⁷».

Тому, розробляючи концепції, методик і плани в системі освіти, варто чітко окреслити, на державному рівні, мету, яка б вичерпно давала відповідь, кого ми хочемо виховати і для чого. І тут не варто гратися з термінами і поняттями, створювати неоднозначні визначення. Адже в час, цивілізаційної кризи сучасного часу, ніхто нікому не вірить на слово, усе необхідно раціонально проаналізувати. Це вказує на те, що навчально-виховний процес, потрібно розвивати в руслі педагогіки партнерства⁵⁸. Щоб дитина, відчувала себе важливою частиною процесу, яка здатна впливати на загальний результат і її свобода не буде затиснена в певні рамки. Звертаючись до філософських роздумів, які наголошують, що людина є частиною суспільства, тому функція соціального організму полягає у засвоєнні базових ідей і цінностей, які визначають вектор суспільного розвитку і свідомо сприяти їхній реалізації⁵⁹. Саме освіта має бути тим місцем, де перитинаються інтегровані зусилля різних наукових галузей, середовищем де реалізуються різні філософські ідеї і напрями заради розвитку молодого покоління.

Говорячи про плюралізм, як філософський принцип, то він ставить під сумнів одвічні ідеї, ідеали та цінності, надаючи їм подвійного змісту, інколи протилежного сенсу. Педагогіка тим і відрізняється від філософії, що спирається не лише на світогляд, а прагне сформулювати теорії і методи, які б формували соціально значущі якості особистості, що будуть враховувати

---

⁵⁶ Кондрашова, Л.В., Лаврентьєва, О.О., Зеленкова, Н.І. *Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навчальний посібник* / Л.В.Кондрашова, О.О.Лаврентьєва, Н.І.Зеленкова.–Кривий Ріг 2008.

⁵⁷ Франкл В. *Человек в поисках смысла*. Москва 1990, 41.

⁵⁸ Концепція «Нова українська школа» від 27.10.2016 // <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (18.11.2020).

⁵⁹ Яланська С. *Педагогіка партнерства в авангарді суспільних змін* // <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8627/1/Yalanska.pdf> (01.12. 2020).

природню рівність людства. Як наука, педагогіка перебуває в постійному пошуку універсальних методів та форм, що будуть підходити для всіх. Дидактика педагогіки прагне ефективно підвищити загальний культурний рівень особистості, спонукаючи її до саморозвитку, який природньо закладений в людину. Ціль педагогіки спрямована не лише на розвиток інтелекту, але й допомогти молодій людині виробити здатність до свободи вибору тих моральних цілей, які як твердив І. Кант: «за необхідності схвалюються усіма і можуть бути в той же час цілями кожного»⁶⁰.

Школа повинна робити ставку і на вихованні дитини рівноцінно з її інтелектуальним навантаженням, прищеплювати їй норми і поняття, які не будуть протилежними за значенням. Щоб виховання не перетворилося на процес попередження і відстеження правопорушень, воно повинно прищеплювати моральні цінності і формувати їх правильні шкали, котрі будуть незалежними від соціокультурних умов розвитку суспільства. Життєві орієнтири, повинні спиратися на систему цінностей, які будуть відповідати індивідуальності молодої людини і гарантуватимуть їй адаптацію та духовну незалежність, до швидких технологічних змін у світі. Школі сьогодні, як ніколи раніше, не можна знімати з себе відповідальності за виховання, бо вона ще здатна авторитетно впливати на складну систему цінностей, яка видозмінюється, а якщо впустить цей процес на самоплив, то виховну функцію переберуть на себе засоби масової інформації, які пропагують зовсім інші, порівняно з школою, ідеали життя людини⁶¹.

На жаль, через брак єдності педагогічних впливів, бо кожна інституція, котра б мала співпрацювати і спільно діяти скидає з себе відповідальність за виховання, перекидаючи її одне на одного: школа на батьків, а батьки на школу, через що серйозні труднощі у вихованні майбутнього покоління.

Саме, плюралізм, легкий доступ до інформації, брак авторитету батьків і вчителів є перешкодами принципу єдності виховних впливів у сучасному світі.

---

⁶⁰ Кант І. *О педагогике*// *Трактаты и письма*. Москва 1980, 454.

⁶¹ Скотний В. *Аксіологічні орієнтири особистості: суперечності плюралізму* // *Молодь і ринок* 66 – 67(2010), 10.

Як відмітив автор фундаментальних праць, присвячених космопланетарній сутності людини В. Казначеев:

духовну місію формування нової Людини впершу чергу повинні виконувати сім'я, заклади освіти і культури, ЗМІ, телебачення, ноосферна педагогіка, яка спрямована на формування людини «що живе у гармонії із самим собою, зі Світом, у відповідності до універсальних законів Землі і Всесвіту, і здатна вносити свій духовний внесок у створення ноосферної цивілізації»⁶².

З вищесказаного випливає, що інновації сьогодення покликані формувати цілісний образ світу, а не формувати в молодій особистості розбіжності стосовно його сприйняття.

Враховуючи складність виховного процесу, та труднощів, з якими він стикається, є важливо шукати певний чинник, який здатний стати стержнем плекання єдності педагогічних впливів. Огірко О. В. стверджував, що сьогодні багато українських педагогів звертається християнських цінностей та морально-духовних засад⁶³, які є одвічними беззаперечними і сталими. Християнська церква також переймається сучасним станом освіти та вихованням молоді. Зокрема, в документах Другого Ватиканського Собору зазначено, що:

Важливою передумовою виховання освіти та навчання підростаючого покоління на християнських духовно-моральних засадах є давня християнська традиція в Україні, яка впродовж століть продемонструвала свою високу життєвість в поєднанні із сучасними технологіями та засобами, якими володіє людство. Така інтеграція та взаємозв'язок дасть змогу максимально ефективно впроваджувати християнську педагогічну складову серед сучасної молоді⁶⁴.

Отже, це є свідченням про того, що християнські духовні цінності, втілені у християнській педагогіці, можуть бути досить ефективним засобом у вихованні молоді. Своїми методами та принципами передбачає гармонійне виховання молодого покоління і прагне донести вічні цінності, бо як показує історична практика, що модернізація суспільства і встановлення у ньому нових цінностей є досить суперечливим і складним процесом, яка призводить до

---

⁶² Фромм Е. *Мати чи бути?* : пер. з англ. / Еріх Фромм. — Київ 2010, 196.

⁶³ Огірко О. Духовно – моральні аспекти підростаючого покоління в транснаціональних сім'ях // <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/16827/1/36-Ohirko-283-295.pdf> (20.04.2019).

⁶⁴ *Документи Другого Ватиканського Собору: конституції, декрети, декларації*. Львів 1996, 48.

посилення аномії і зростання дивіантної поведінки індивідів⁶⁵. Тому, щоб не розбалансовувати суспільство, потрібно обрати правильний вектор спільних дій задля майбутнього покоління, їхнього соціального буття. І як наголошував видатний педагог В.О. Сухомлинський, що: «Ввести дитину в складний світ людських стосунків – одне з найважливіших завдань виховання»⁶⁶.

Наприкінці ХХ століття в системі освіти почали широко використовувати в документах міжнародних організацій та інститутів поняття життєвих навичок, і визначати концептуальні підходи, які забезпечуть психосоціальний розвиток дітей і будуть профілактикою соціально сформованих захворювань таких, як шкільний булінг, дискримінація, конфлікти заради розбудови миру. Концепція виховання В. О. Сухомлинського мала за мету всіляко привернути увагу до проблем сучасності і показати, що центром виховного процесу є дитина⁶⁷, а не методи впливу на неї. Тому так важливо є спілкуватися з дитиною, співпереживати з нею, навчити її керувати емоціями і долати труднощі. Таке відношення до дитини, гарантуватиме можливість сформувати партнерські відносини в навчально-виховному процесі, де вона відчуватиме себе важливим елементом⁶⁸. Головне, щоб навчання і виховання відбувалось в руслі моральної доброти, на теорії якої так акцентував педагог В.О. Сухомлинський, яка вимагає від педагога чистих немеркантильних намірів, де неприпустимою є його зверхня поведінка до вихованців⁶⁹. Тоді, в такого вихователя більше шансів реалізувати освітні плани та прищепити вихованцю повагу до особистості. Адже, такий вихователь розуміє, яка на ньому лежить відповідальність за майбутнє суспільства⁷⁰.

Якщо людина не матиме стійких моральних цінностей, то не зможе бути відповідальною за майбутнє покоління.

---

⁶⁵ Скотний В. *Аксіологічні орієнтири особистості: суперечності плюралізму* // *Молодь і ринок* 66 – 67(2010), 11.

⁶⁶ Сухомлинський В. О. *Серце віддаю дітям* / В. О. Сухомлинський // *Вибрані твори : в 5 т.* / В. О. Сухомлинський . Т. 3. Київ 1977, 87.

⁶⁷ Васянович Г.П. *Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник*. Львів 2005.

⁶⁸ Дорошенко М.І. *Виховання як процес формування особистості* // <http://bdpu.org/wp-content/uploads/2019/05/25.04.2019new.pdf> (03.12.2020).

⁶⁹ Васянович Г.П. *Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник*. Львів 2005.

⁷⁰ Шиманська А.С. *Стимулювання професійної діяльності вчителя у роботі керівників загальноосвітніх навчальних закладів* // <http://eprints.zu.edu.ua/pdf> (01.12.2020).

Розділ 2

Християнські цінності

2.1 Духовні цінності у системі Національної програми виховання дітей та учнівської молоді

В Україні сьогодні, особливо гостро постала проблема про реформи в системі освіти. Найперше це пов'язано з тим, щоб якомога швидше інтегруватись в світовий науково-освітній простір, що дасть нам змогу морально відірватись від радянського минулого, і перейняти світовий культурний досвід на основі якого можемо сформувати власну національну самобутність⁷¹. Наприклад, таким шляхом йшла Німеччина в 50-60 –ті роки ХХ ст., щоб позбутися свого націонал-соціалістичного минулого. Україна ж за 29 років своєї незалежності не спромоглася відірватись від тоталітарного минулого, хоча є відкритою для цивілізованого світу. А це означає, що реформування потребують усі сфери суспільного життя, і освіта зокрема, бо навчально-виховний процес-це основа громадянської дійсності.

Важливим кроком в створенні якісної української освіти є зруйнувати міф про те що радянська система найкраща у світі, тому необхідно визнати і донести в маси, що це система, яка не допускала національної ідентичності. Наша реальність трохи інша, від реальності радянської освіти, бо і рівень розвитку цивілізації зараз перебуває на новій стадії: постіндустріального суспільства. Все це призводить до кризи старої моделі освіти, яка в нашій державі трансформується в загальну глибоку суспільну кризу. Єдиним виходом з такої ситуації можуть бути, лише, добри обдумані реформи. Тому, завданням сучасного українського політикуму є на державному рівні зорганізувати чіткий вектор національної освіти, в якому Україна буде не лише переймати світовий досвід, а творити власну концепцію, спираючись на власну

---

⁷¹ Максимюк С. П. *Педагогіка*. Київ 2009.

традицію та історію. Концепція освіти повинна бути реалізована не лише в наданні знань закладами освіти, але й гармонійному вихованню, що базуватимуться на вічних цінностях та здобутках світової культурної спадщини.

Державним документом, що визначає стратегію і основні напрямки нинішньої освіти в Україні є Національна програма. Метою і завданнями проекту Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні прийнятого від 01.07.2004 передбачено, що система освіти має бути спрямована на розвиток і самореалізацію дитини, як майбутнього громадянина України, зокрема у програмі цитується, що: «морально-духовне становлення дітей і учнівської молоді, їх підготовка до активної, творчої, соціально значущої, сповненої особистісного смислу життєдіяльності, є найважливішою складовою розвитку суспільства та держави»⁷².

Реалізація Національної програми у сфері освіти, передбачає перехід до гуманістичної⁷³ філософії освіти, яка разом з інноваційними технологіями, забезпечить розвиток України, тому її основні засади сформульовані в Законах України «Про освіту» (1060-12), «Про загальну середню освіту» (651-14), «Про дошкільну освіту» (2628-14), «Про позашкільну освіту» (1841-14), «Про професійно-технічну освіту» (103/98-ВР), Національній доктрині розвитку освіти (347/2002), Конвенції ООН про права дитини (995_021).⁷⁴ А у понятійному-термінологічному апараті програми знаходимо пояснення терміну духовні цінності, згідно державного документу: «це витвори людського духу, зафіксовані у здобутках культури, науки, моралі, мистецтва».⁷⁵ Законодавче підґрунтя для формування правового поля в Україні визначає духовно-моральні пріоритети і забезпечує певною мірою відповідний захист національних інтересів сфери духовного життя суспільства і духовних

---

⁷² Про Національну програму виховання дітей та учнівської молоді в Україні: постанови Президії АПН України № 1-7/6-98 від 01.07.2004 // [https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-98601-04#Text\(06.12.2020\)](https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-98601-04#Text(06.12.2020)).

⁷³ Національна доктрина розвитку освіти № 347/2002 від 17.05.2002 // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (01.12.2020).

⁷⁴ Про Національну програму виховання дітей та учнівської молоді в Україні: постанови Президії АПН України № 1-7/6-98 від 01.07.2004 [https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-98601-04\(21.10.2019\)](https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-98601-04(21.10.2019)).

⁷⁵ Там само.... // [https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-98601-04\(21.10.2019\)](https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-98601-04(21.10.2019)).

потреб українського соціуму із врахуванням наявних об'єктів, суб'єктів, інституцій. Закони України визначають світський характер освіти в державі, що говорить про відокремлення школи від церкви і релігійних організацій. У проекті концепції державно-конфесійних відносин в Україні закладено фундамент пріоритетних напрямів державної політики, які спрямовані на забезпечення права на свободу совісті та встановлення партнерських взаємин з церквою та релігійними організаціями у сфері освіти. Це сприяє формуванню релігійної толерантності та збереженню традиційної релігійної культури⁷⁶.

Як зауважує Гаврилів М. розмірковуючи про духовність, яка є стимулом для економіки, що:

Цінності – те, що відчуття людей визнають найвартісним, тим, що стоїть над усім і до чого треба прагнути, споглядати, відноситися з повагою, визнанням, шануванням. Необхідно відзначити, що цінності являють собою ірраціональну глибину світогляду людини. Вони не піддаються логіці раціонального пізнання.⁷⁷

Невідкидаючи здобутків досліджень світової наукової спадщини, слід зазначити, що сам термін «духовність» має багато спроб дефініції в різних галузях науки, зокрема таких як філософія, богослов'я чи психологія. Однак, існує небезпека звести духовні поняття виключно до горизонтального рівня, забуваючи про подвійне значення цього терміну. Є ризик упустити з поля зору розрізнення між спрямуванням діяльності окремої особи чи навіть суспільства у ділянці культури, мистецтва, музики, педагогіки, виховання, а навіть економіки і т.д., яке, відтак, називають духовністю народу чи нації і духовністю, яка має передусім вертикальний вимір. У різних філософських течіях і релігіях духовність має різне смислове навантаження, однак ґрунтується на понятті сакрального і, як наслідок, релігійного.⁷⁸

---

⁷⁶ Сіданіч І. Л. *Правове регулювання духовно-морального виховання дітей у вітчизняній школі* // [nbuv.gov.ua > j-pdf > Уро_2013_9\(1\)_27\(05.10.2019\)](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Уро_2013_9(1)_27(05.10.2019)).

⁷⁷ *Християнські цінності як основа для «гуманізму любові»*. // <https://studopedia.org/6-8914.html> (15.10.2019).

⁷⁸ *Гаврилів М. Духовність, як стимул успішної праці та економіки* // <https://osbm.in.ua/news/publish/dukhovnist-yak-stymul-uspishnoyi-pratsi-ta-ekonomiky> (13.11. 2019).

2.2 Духовні цінності у релігійному світогляді

Релігія несе в собі зашифрований код вічних вічних істин⁷⁹, вічного спокою та миру, пропагує ті почуття, які людину роблять людиною, що відображається в конкретній думці, що вона є дух⁸⁰. Завдяки силі духу, людина здатна на великі справи, які визначають різноманітність її діянь в науці, мистецтві, стосунках, тому людина стає ключовим елементом навколишнього світу, який вона подібно фільтру пропускає через себе. Невід'ємним елементом людської діяльності є прагнення до свободи, навколо якої вона реалізовує свої діяння.

Та всі ці різноманітні форми і всі складні переплетіння людських стосунків, дій, насолод, усе те, що людина цінує і вшановує, в чому вона вбачає своє щастя, славу і гордість – все це на думку Гегеля, знаходить своє найвище завершення в релігії, в думці, у свідомості, в почутті Бога. Бог є начало і кінець всього.⁸¹

Варто зауважити що саме Гегель звертав увагу на єдність релігії та держави. Бо, релігія здатна регламентувати життя народу, починаючи з кожного окремого індивіда, який є носієм батьківської віри і разом з тим закласти основи державної дисципліни.

Тому звертаючись до Національної доктрини з виховання дітей та учнівської молоді в Україні, зауважу що коли мова йде про виховання духовних цінностей у молодого індивіда, то галузь освіти не може обмежитись лише світським трактуванням духовності, а мусить мати глибший характер ставлення до цього питання, не відкидаючи при цьому і релігії. Релігійні потреби вкорінені в основних умовах існування людського виду.⁸² Християнство, як велика релігія, у своїй духовній традиції акцентує на трьох якість розуму і містить такі практики їх розвитку, що відображаються в практичному розвитку етики, життєвій концентрації та мудрості.

---

⁷⁹ Сапарін О.В. *Логіка викладу Гегелем змісту релігії: задум та особливості його реалізації (за матеріалами «Лекцій з філософії релігії») //*

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7622/Sarapin_Lohika_vykladu_Hehelem.pdf (10.12.2020).

⁸⁰ Костюк Т.В. *Духовна сфера особистості: прості ціннісної орієнтації //* file:///C:/Temp/mnj_2016_3_31.pdf (09.11.2020).

⁸¹ Причепій Є. М., Черній А.М., Чекаль Л.А. *Філософія: Підручник.* -Київ 2008, 395.

⁸² Фромм, Е. *Мати чи бути?* / пер. з англ. / Еріх Фромм. Київ, 148.

Людина, як соціальна істота, вступає в різноманітні відношення зі світом. Цей світ вона пізнає, оцінює і практично перетворює його. Аксиологія людського відношення до світу є дуже різноманітною. Практично в кожній сфері буття людини відповідають певні цінності. Головне, щоб ми розуміли, що наше бачення світу, як і нас самих у цьому світі, залежить від розуміння духовних істин і тих дефеніцій, якими їх для нас окреслюють. Тому ми не в змозі відкинути того, як зазначав Кафарський В.І., що «духовність людини базується на вірі, надії і любові; соціуму – на правді та справедливості»⁸³.

В нинішніх реаліях, духовність це найважливіша характеристика людини, подібна до трудових рекомендацій у сучасному світі. Звертаючись до словника, то поняття «духовність» тлумачиться як «специфічна людська риса, яка виявляється у багатстві духовного світу особи, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних і емоційних запитах, моральності»⁸⁴.

Людину формує віра, яка мотивує її на краще, вона містить у собі глибокі переконання, що людина здатна щось змінити, зростати, будувати власне життя. Завдяки вірі людина почуває себе натхненною. Віра вселяє в людину надію. Віра та надія – це беззаперечні чесноти, які окриляють силу духу та насагу до життя, віру в безсмертя душі. Та попри це, людина добре знає, що немає більшого почуття у світі ніж любов. І на підтвердження цього ап. Павло каже:

[...] я маю дар пророцтва, знаю всі таємниці, і маю всяке пізнання і всю віру, так що й гори можу переставити, а любові не маю, – то я ніщо [...] Любов довготерпить, милосердствує, любов не задрить, любов не вихваляється, не пишається, не безчинствує, не шукає свого, не гнівається, не замишляє зла; не радіє з неправди, а радіє істині; усе покриває, всьому йме віру, всього сподівається, все терпить. Любов ніколи не минає, хоч і пророцтва скінчаться, і мови замовкнуть, і знання зникне. Бо частинно знаємо і частинно пророкуємо» (1 Кор 13:2-9).

Апостол Павло дає зрозуміти, що любов – це стала одиниця, яка не здатна змінитися, що притаманно вірі і надії під впливом знань. І якщо людина не здатні любити, то віра не здатна підняти душу до найвищих вершин.

⁸³ Кафарський В. І. *Соціальний вимір духовності в педагогічній науці* / В. І. Кафарський // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 3 (2017), 119 // URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2017_3_14 (19.10.2019).

⁸⁴ *Педагогічний словник* / За загальною редакцією М. Ярмаченка. 2001,166.

В християнстві існує своєрідна онтологія любові, яка має багато вимірів. Любов є сферою буття людських відносин⁸⁵, що творить і вимагає від людської діяльності те, що в нашому світі називається правдою і справедливістю. «Без правди і справедливості не виживе жодне суспільство, хіба що те, яке утримують ілюзіями, страхом, насильством або моральним терором»⁸⁶- зауважує автор одного інтернет джерела. Вся людська діяльність повинна бути спрямована на розвиток власної особистості, плекання цінностей і згідно із вченням християнства мають бути реалізованими як складові любові, силою любові і задля любові⁸⁷. Бо вся християнська система поглядів і цінностей спрямована збільшення добра в цілому світі, основою якого є любов та милосердя, втіленням яких є сам Ісус Христос. Тому, «християнські цінності, - зауважує Кафарський В. І., — утворюють досить помітну систему з всепоглинаючої вселенської любові — абсолютного імперативу, невідомого ні

Християнство є одвічним джерелом цінностей заснованими на природньому праві людини, а Декалог є своєрідною конституцією християнина, відправною точкою загальносуспільного права цивілізованого світу. В релігії християнства, Бог «є не лише абсолютним Розумом і Всемогутністю, але і вседосконалою Добротою і Любовю (Бог любов є)»⁸⁸.

Християнська віра дає розуміння того, що духовні цінності є вищими за матеріальні блага, адже духовність присутня у всіх сферах людського життя і що побудована не так на законі, а на любові, «совісті, сумлінні та здатності людини стати образом і подобою Бога, тобто розкрити Бога в собі настільки, обожествляючій благодаті у наше єство»⁸⁹ Християнство саме по собі виходить з розуміння цінності як абсолютного блага, скерованого на людину.

---

⁸⁵ Костюк Т.В. *Духовна сфера особистості: прості ціннісної орієнтації* // file:///C:/Temp/mnj_2016_3_31.pdf (09.11.2020).

⁸⁶ Кафарський В. І. *Соціальний вимір духовності в педагогічній науці* / В. І. Кафарський // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 3 (2017), 119 // URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2017_3_14 (19.10.2019).

⁸⁷ *Християнські цінності як основа для «гуманізму любові»* // <https://studopedia.org/6-8914.html> (19.10.2019).

⁸⁸ Михайло Гетьман. *Вічні цінності християнства та сучасні виклики сучасності*. // <https://o-getman.livejournal.com/728.html> (19.10.2019).

⁸⁹ Лосский Н. *История русской философии* / Н. Лосский. – Москва 1991, 505-506.

Християнські цінності не є обмеженими лише Декалогом чи моральними правилами, а складають цілу систему⁹⁰.

2.3 Християнські цінності у виховній системі

На становлення особистості дитини впливають рівнозначно суспільство, сім'я, освітній процес, спадковість. Ці фактори послідовно об'єднуються через виховні впливи та єдину ідею духовно-морального виховання кожної особистості. Спочатку у близькому оточенні батьків, бо дитина є дзеркалом сім'ї, в якій формує певний тип духовності, за яким вона спостерігає, який прищеплюється ще з малечих літ в родині і розвивається в тому середовищі, в якому вона перебуває більшість часу.

Згодом у закладах шкільної освіти формується науковий світогляд на засадах логіки, раціональності, загальнолюдські цінності засвоюються через гуманітарний цикл навчальних дисциплін і виховний процес. У дозвілєвому просторі, позашкільній діяльності, різноманітний вплив на особистість мають молодіжні організації, як певний вид мікросоціуму, формують різноспрямовані настрої, уподобання та цінності, які є домінантними у цих середовищах⁹¹. Якщо відсутній духовний ідейний стрижень, авторитет моральності матері та батька, наставника у школі, дитина потрапляє в ситуацію заперечень і гострих суперечностей. Це ускладнює становлення світоглядної моделі, духовності особистості⁹².

Сьогодні в нашій державі великої популярності набувають європейські цінності свободи і демократії. Педагогіка, яка орієнтована на особистість, пропонує на основі вільного вибору, узгодження з внутрішнім «Я»⁹³ кожній дитині обрати власний тип духовності. На перший план у вихованні виходить

---

⁹⁰ Михайло Гетьман. *Вічні цінності християнства та сучасні виклики сучасності*. // <https://o-getman.livejournal.com/728.html> (19.10.2019).

⁹¹ Максимюк С. П. *Педагогіка*. Київ 2009.

⁹² Сіданіч І. Л. *Правове регулювання духовно-морального виховання дітей у вітчизняній школі* // [nbuv.gov.ua > j-pdf > Vpo_2013_9\(1\)_27](http://nbuv.gov.ua>j-pdf>Vpo_2013_9(1)_27) (05.10.2019).

⁹³ Волошин О.Р. *Педагогічні принципи та їх роль у формуванні валеологічної освіти на західноукраїнських землях 1918-1839 рр.* // <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-04/10verv1r.pdf> (01.12.2020).

розвиток особистої індивідуальності, але не враховується цінність самої людини. Це призводить до певного дискримінаційного вигляду ситуації в якій ціниться той, хто має певні задатки до якогось виду діяльності і можливості їх розвинути, але подається під виглядом свободи та рівноправ'я та свободи, бо ми живемо в час де, «демократія вважається цінністю, що перевершує Істину, а не засобом для її підтримки і захисту»⁹⁴. Як свідчать дослідження науковців, такий вигляд має абстрактна свобода, яка боїться всякого «насильства над особистістю», що є породжений страхом недавнього історичного минулого, який породжений «згадкою» про тоталітаризм недавнього часу і схоластичний підхід до освіти⁹⁵, який переважав як у світських, так і в духовних школах, починаючи із Середньовіччя, і особливо проявив себе з кінця XIX і початку XX століття⁹⁶. Але на тлі суперечностей і заперечень це зробити важко. Особливо, в умовах нашої країни, бо далеко не завжди свобода від радянського минулого повертає суспільство в релігійне русло, зокрема до християнської віри і духовності. Від цього дисбалансу втрачається гармонійний розвиток дитини, через що вона стає байдужою, адже постійно чогось шукає, що заспокоїло б її та дало почуття безпеки. Такі настрої байдужості призводять до безвідповідальності. В такому ланцюгу причинно-наслідкових реакцій формується колективна відсутність громадянської позиції, адже на першому місці є задоволення власних потреб та безпека від різних життєвих ситуацій. Людина стає черствою до таких понять як загальне благо, сенс життя, милосердя, людська гідність та її честь, а головне любов. Поняття любові в такому суспільстві знівельовується до виду фізичного контакту, а не прояву безкорисливості і самопожертви. Все це призводить до появи жорстокості та нігілізму, що повертає людину назад у минуле в якому фізична сила перевищує над силою розуму. Тобто, безбожжя, що проявляється у бездуховності повсякденного життя є причиною низки небезпек у цьому світі бо там, де

---

⁹⁴Михайло Гетьман. *Вічні цінності християнства та сучасні виклики сучасності*. // <https://o-getman.livejournal.com/728.html> (19.10. 2019).

⁹⁵Васянович Г.П. *Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник*. Львів 2005.

⁹⁶Бачевський М. *Християнська педагогіка у вихованні учнівської молоді* // Слово 3/43(2010), 23-26.

безбожжя, – там відсутня здатність себе контролювати, чекати самоконтролю від інших⁹⁷.

Сьогодні християнство стоїть перед великими викликами суспільної дійсності XXI століття. Християнство, в наш час, виконує роль морального омбудсмена, який проводить діалог і суперечку, як з модерною культурою та її цінностями, так і з постмодерною та стоїть на захисті цінності людського життя та її морального благополуччя. В цьому нелегкому протистоянні, християнство активно виступає проти атеїзму, сцієнтизму, та класичного гуманізму, якому притаманні абсолютний плюралізм, антисцієнтизм, ірраціоналізм, адогматизм та тотальний деконструктивізм⁹⁸. Найголовніми цінностями християнства виступають наперед це Віра, Надія і Любов.

Традиції християнської освіти, нажаль залишаються незатребуваними як, колись, радянською школою, так і зараз пострадянською державною освітою і сприймаються пережитками минулого, а не дієвими засобами у вирішенні нагальних проблем моральної кризи суспільства. Бо тоталітарна ідеологія виростила покоління пасивних людей, яке не надто переймається власним рівнем духовної культури так і своїх нащадків, це народ, який, скинувши з себе узи «радянської моралі», залишився без стійкого морального і духовного стержня⁹⁹. Варто зауважити, що з радянська педагогіка залишила нам у спадок не звертатися до досвіду християнського виховання, для неї більш властивим було згадувати про недоліки християнського виховання середньовічного періоду та протиставляти їм педагогічні надбання епохи Відродження, з гуманістичними тенденціями й поверненням до античних традицій¹⁰⁰. За словами В. С. Безрукової:

Бездуховність – властивість особи, життєдіяльність якої знаходиться у повному протиріччі із законами природи, суспільства і моральними догматами віри. Бездуховність – це криза духу, а, отже, і криза людини. Вона проявляється у формі помилкового світогляду, підміні мети життя її засобами, душевної грубості і егоїзму, у формі різних пристрастей і вад, у в ідеустностіцілісної картини світу, у

---

⁹⁷ Стефанюк С.К., Голянчук Р.М. *Християнська педагогіка: плекання кращих людських чеснот*. Вип. 2 / За заг. ред. С. К. Стефанюк. Харків 2010, 18.

⁹⁸ *Християнські цінності як основа для «гуманізму любові»* // <https://studopedia.org/6-8914.html> (19.10.2019).

⁹⁹ Михайло Гетьман. *Вічні цінності християнства та сучасні виклики сучасності*. // <https://o-getman.livejournal.com/728.html> (19.10.2019).

¹⁰⁰ Вачевський М. *Християнська педагогіка у вихованні учнівської молоді* // Слово 3/43 (2010), 23-26.

нездатності людини розрізнати добро і зло. Бездуховність руйнівна як для самої людини, так і згубна для суспільства в цілому, це вірна ознака відхилення від Істини, Добра і Любові, від духовності як стрижня людської життєдіяльності¹⁰¹.

В час глобалізації, світ стає уніфікованим, оскільки за загальну модель розвитку беруться західні зразки, насаджені нам ЗМІ, ігровими технологіями, рекламою, які чинять сильний вплив на процеси формування молодого людини, її адаптації в суспільстві, що швидко змінюється¹⁰². Вони поширюють і популяризують певні шаблони та стереотипи, які суттєво відрізняються від реального життя. Певні зразки, стилі і норми поведінки, моделюють і впроваджують в масову свідомість образ реальності, до якої необхідно прагнути¹⁰³. Це створює штучний вакуум для людини, де вона відчувається приниженою обставинами, що насаджені їй стереотипами запити не збігаються з її реальними можливостями. Від того людина глибоко нещаслива її гідність принижена і вона втрачає себе у цьому світі, тобто та індивідуальність, що ми так прагнемо виховати в молодого покоління з часом руйнується інформатизацією та штучного тиску матеріального світу. Це сприяє формуванню психології натовту, як масової групи людей, які живуть за шаблонами реклами. В цьому натовпі людина втрачає себе, оскільки може бути анонімною, отже, безвідповідальною. Такий стан людського існування може бути дуже комфортним, бо через нього пропагується етика гедонізму, в якій метою життя і вищим благом визнається насолода, що має по своїй природі короткотривалий ефект. Через це відбувається порушення соціальних цінностей і норм, де основні чинники суспільства полягають у співвідношенні матеріального й духовного, що призводить до зміщення в оцінках добра і зла. Нашій відносно молодій країні потрібно взяти на замітку, що історичний досвід багатьох країн світу переконливо свідчить про те, що чим ближче до морально-духовних стандартів збудований в країні суспільний устрій, тим більш

---

¹⁰¹ Безрукова В. С. *Основи духовної культури*: Энциклопедический словарь педагога [Электронный ресурс] / В. С. Безрукова. // <http://studydoc.ru/doc...osnovy duhovnoj...nciklopedicheskij...ir.kneu.edu.ua:8080> (15.08. 2019).

¹⁰² Скотний В. *Аксіологічні орієнтири особистості: суперечності плюралізму* // *Молодь і ринок* 66 – 67(2010), 10.

¹⁰³ Михайло Гетьман. *Вічні цінності християнства та сучасні виклики сучасності*. // <https://o-getman.livejournal.com/728.html> (19.10. 2019).

процвітаючою, за усіма соціальними чинниками, є така країна. Варто не забувати наскільки високо християнство піднесло людину у цьому відносному світі як вище творіння. Вилучення християнських цінностей з життя народу або певної країни негативно відбивається в усіх сферах життя суспільства. Історична практика показала, якщо Церква канонічно відокремлена від держави, але держава не може бути відокремлена від морально-етичних та духовних цінностей¹⁰⁴.

Національні інтереси, людські цінності, плекання толерантності, віротерпимості, взаємоповага, справедливість і гідність є важливими як для громадянина так і для християнина. Практикуючий християнин завжди буде гідним громадянином своїх батьківщини. Тому, пріоритетне завдання сучасного періоду історії людства полягає в тому, щоб в незаангажованому вигляді на державному рівні затвердити одвічні моральні і цивільні цінності в нашому житті. У цьому і повинна полягати головна мета державної політики, спрямованої на зміцнення християнських цінностей молоді в сучасному суспільстві¹⁰⁵.

З вище сказаного, можна зробити висновок, що християнські цінності, можуть слугувати допоміжним елементом у вихованні морально-стійкої особистості. Бо їхня мета полягає у гармонізації виховання, на якому так наголошував О. В. Сухомлинський, а не пробудити розбіжності у світосприйнятті молоді людини.

Незаперечним є той факт, що методики виховання учнівської молоді повинен базуватися на високих цінностях та ідеалах, тому християнське вчення про Бога, християнська мораль, християнська антропологія надає педагогіці цілісного характеру, глибинної сутності і абсолютного значення¹⁰⁶. Тому в власному державотворенні, нам українцям не завадить перейняти досвід багатьох країн Європи, зокрема країн пострадянського простору – нових членів

---

¹⁰⁴ Вульчин Андрій. *Петиція щодо захисту християнських цінностей – основи стабільності, розвитку і процвітання України*. // <https://petition.kmu.gov.ua/kmu/Petition/ViewSigns/2631> (21.10. 2019).

¹⁰⁵ Михайло Гетьман. *Вічні цінності християнства та сучасні виклики сучасності*. // <https://o-getman.livejournal.com/728.html> (19.10. 2019).

¹⁰⁶ Вачевський М. *Християнська педагогіка у вихованні учнівської молоді* // Слово 3/43 (2010), 23-26.

ЄС – Литви, Латвії, Естонії, які успішно змогли відірватись від ідеології радянського тоталітарного минулого і виробити власну концепцію державної політики та освіти. Про це свідчить той факт, в їхніх загальноосвітніх закладах відбувається ознайомлення учнів з релігійними цінностями, моральними і культурними традиціями релігій¹⁰⁷.

Міжнародні стандарти, зокрема з питань реалізації права навчати та навчатися релігії, одержувати богословські знання, що є суттєвою складовою свободи совісті і є додатковою гарантією вільного й повного розвитку людської особистості, закладені у: ст. 18 Загальної Декларації прав людини (ООН, 1948 р.); Першому протоколі до Конвенції про захист прав і основних свобод людини (ООН, 1950 р.) і Конвенції ЮНЕСКО від 5 грудня 1960 р. «Про боротьбу з дискримінацією в і галузі освіти»; ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (ООН, 1966 р.); Декларації ООН «Про ліквідацію усіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань» (1981 р.), на які так звертають увагу українські законотворці, можуть слугувати реальним підґрунтям, у пропагуванні християнських цінностей у сфері освіти та виховання. Нажаль у нашій країні не усвідомлюються масштаби того, що освіта та суспільство є одним цілим. Це проявляється у тому, що будь-які цивілізаційні зміни позначаються на стані освіти, а освіта здатна керувати цивілізаційним процесом. Саме тому сучасна глобальна криза, не так небезпечна для економіки, скільки для духовної сфери людства, що несе за собою руйнівні процеси в людському існуванні, адже своїми наслідками провокує розірвання знань і віри.

---

¹⁰⁷ Лаппо В. *Проблеми впровадження навчальних курсів духовно морального спрямування у систему сучасної української освіти* // http://shron1.chtyvo.org.ua/Lappo_Violetta/Problemy_vprovadzhennia_navchalnykh_kursiv_dukhovno-moralnoho_spryamuvannia.pdf (13.10. 2019).

Розділ 3

Плекання християнських цінностей в сім'ї і педагогічному колективі як засіб для досягнення єдності педагогічних впливів в контексті Галичини

3.1. Роль Церкви у громадсько-політичному житті суспільства в контексті Галичини

Західна Україна, через приналежність перебування під Польщею та Австро-Угорщиною, успадкувала європейську громадянську-правову традицію, що також вплинуло на виховання суспільства. І коли в XIX ст. у Галичині виникають паростки громадянського суспільства, тоді це пояснюється європейською політичною культурою, яка проникла в галицький край через Австрійську імперію.

Від такої політичної інкультурації, український соціум зміг вибудувати власну, притаманну лиш для Західної України громадянську культуру, як спосіб взаємодії людей в суспільстві. Як зазначає Л.Б. Стручкова-Гуменна: «що з розвитком громадянської культури суспільство стає громадянським, а особа стає громадянином не лише в юридичному розумінні – як людина, яка має формальні ознаки приналежності до держави»¹⁰⁸. Адже, людина як суб'єкт суспільно-правових відносин має усвідомлювати до якого суспільства причетна і як здатна на нього впливати, а головне розуміти, що від її діянь чи бездіяльності, залежить розвиток того суспільства. Бо загальний рівень розвитку суспільства залежить від кожного його члена як в культурній так і в політичній чи економічній сфері діяльності. Тому, варто розрізняти громадянську культуру суспільства і громадянську культуру особи¹⁰⁹. Суть понять полягає тому, що громадянська культура суспільства є складовою загальної культури, як системи громадянських цінностей, які історично накопичуються поступово, а стосовно громадянської культури особи, то вона

---

¹⁰⁸ Стручкова-Гуменна Л.Б. *Особливості формування громадянської культури в західному регіоні України*/ Л.Б. Стручкова-Гуменна. // <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/72438/05-Struchkova-Gumenna.pdf?sequence=1> (08.12. 2020).

¹⁰⁹ Там само...

полягає у її світогляді та особистісному розвитку та її відповідальності перед суспільством. Варто ще раз підкреслити, що процес формування громадянської культури є взаємопов'язаний відносно особистості, джерелом якого є система цінностей і норм. Тому так важливо, щоб молода людина виховувалась, на вічних цінностях, мала певне уявлення про їхню ієрархію, найвищою з яких є релігія. Загалом, як відмічає Волинець О.: «сукупність цінностей та норм людини визначають її моральність»¹¹⁰. Хоча прийнято вважати, особистість формує себе сама, а її моральний розвиток здебільшого залежить від її власних зусиль, але її моральність регулює її дії і відношення до суспільства, в середовищі якого вона перебуває. Соціальними інститутами, які здатні виховати і мають безпосередній вплив на формування особистості і її здібностей, беззаперечно такими можна назвати сім'ю, школу та церкву.

Здібності дитини залежать від того, що заклали в неї в дитинстві, тому особливою умовою для гармонійного виховання є сім'я. В Галичині сім'я завжди була основним джерелом і хранителем цінностей, які пильно береглися та передавалися з покоління в покоління. Бо саме родинне середовище здатне прищепити дитині як загальнолюдські так і національні цінності. «У сім'ї,- стверджує II Ватиканський Собор,- зустрічаються і допомагають одне одному різні покоління «в набуванні повнішої життєвої мудрості і в узгодженні прав одиниць з вимогами громадського життя»¹¹¹.

Особливу увагу до питання суспільної моралі, що стосувалось не лише контексту Галичини, приділяв митрополит УГКЦ А. Шептицький, який у своєму пастирському посланні до духовенства «Як будувати рідну хату» писав:

Що Церква чи церкви відіграватимуть важну роль в будівництві Батьківщини, про це не можна сумніватися. В народах немає більше виховної сили, ніж сила церкви. То вона виховує народи, вона вщиплює вже в душу дитини ті християнські чесноти, які зроблять із неї доброго патріота і мудрого громадянина¹¹².

---

¹¹⁰ Волинець О. *Релігія в системі світоглядно-морально-етичних цінностей українського суспільства* / О. Волинець // *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр.* Львів 19(2007), 66-71.

¹¹¹ *Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі* / Документи Другого Ватиканського Собору. – Львів 1996, 564.

¹¹² Шептицький А. *Як будувати рідну хату*. Львів 1999, 26.

Тому в галицькому соціальному середовищі, з значній мірі під впливом Церкви, сформувалась повага до сімейних цінностей, вважалось необхідним мати освіту, щоб бути задіяним в громадському житті. Такі обставини зумовили процес пробудження громадської активності, зокрема це проявилось у створенні громадських організацій. Все це сприяло до відродження української нації, саме з галицького середовища, що нерозривно пов'язано з зростанням національної гідності та прагненням свободи. В таких умовах передбачуваним явищем було створення національного руху, який незважаючи на поразки, пробудив національно-патріотичний інтерес до долі власної держави та місця українського народу в світовій історії, що було винесено на широкий громадський загал. Великою заслугою громадських організацій в Галичині було й те, що вони зуміли об'єднатися під егідою національного питання, навіть в умовах різних політичних поглядів та методів. Також, громадські спілки, які утворилися Галичині на рубежі кінця ХІХ- початку ХХ століть, мали безпосереднє відношення до різних сфер суспільного життя українців.

Визначальною особливістю діяльності громадських організацій, було те що вони тісно співпрацювали церквою, яка вносила корективи традиційної духовності в політичне життя регіону. Історично так склалося, що галичани до сьогодення суттєво не переймаються відмінностями між греко-католицькою і православною церквами, тому це було важливим фактором до етнічного об'єднання українців, як нації.

Церква дуже тонко відчувала нагальну потребу у вихованні молодого патріотично налаштованому поколінню. На початку ХХ ст. дуже гостро стояло питання не лише в відновленні української державності, але й у збереженні нації.

Початок ХХ ст. був насичений історичними подіями, які мали особливий вплив на формування особистості. Одна і та сама особа народжувалась, розвивалась та жила в різних політичних та світоглядних умовах, небезпечним в такій нестабільній ситуації було те, що молода людина, яка ще не має міцного морального підґрунтя, може піддатися різним

політичним та ідеологічним впливам. Деякі з них могли бути критичними або ж вороже налаштованими до власної Батьківщини, Церкви та загалом до релігії.

Тогочасна криза економічних та суспільних відносин з усіма її провокативними наслідками ніяк не могла сприяти формуванню цілісних та сталих уявлень про світ, суспільство та особу в ньому. В таких суперечливих умовах, саме, Українська Греко-Католицька Церква взяла на себе відповідальність за виховання молоді людини нових суспільних умовах, акцентуючи увагу на вічних цінностях та патріотичному ставленні до долі власного народу.

Великий вплив на виховання у Галичині мала постать митрополита Андрея Шептицького, якому своїм служінням вдалося завоювати авторитет серед народу та інтелігенції нашого краю. Всіма своїми силами А. Шептицький привертав увагу духовенства та вірних до проблем не лише релігійного, але й світського життя, тим самим обґрунтував позицію Церкви та священників у громадсько-політичному житті суспільства. Особливу увагу приділяв питанню патріотизму, відстоюючи і заохочуючи у галичан любов до Батьківщини. Важливо зауважити, питання патріотизму митрополит А. Шептицький не мало стосунку до національності чи конфесійної приналежності. Його політична діяльність базувалась на принципі ненасильства, що була дуже актуальною в період терору та репресій, підґрунтям яких ставали національна, релігійна та політична належності.¹¹³ Ця нелегка праця А. Шептицького не могла не дати плодів. Галицька молодь виростала не лише з почуттям любові до Батьківщини, але до власного народу, тому так щиро боролась політикою окупаційних режимів в Галичині, бо патріотизм вбачала у відвертому та агресивному опорі, відстоюючи національну самобутність українського народу. Завдяки зусиллям А. Шептицького та тогочасного греко-католицького духовенства відбулось збереження українських національних традицій, культури, духовності, мови серед мешканців західного регіону країни.

---

¹¹³ Яцишин У. *Внесок Української-Греко-Католицької Церкви у виховання патріотичного світогляду галицької молоді // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку* 21 (2009), 186.

В минулому життя та виховання дітей проходило, в основному, в церкві та сім'ї. Митрополит Андрей Шептицький велику увагу приділяв родинному вихованню, якимось, у своєму пастирському листі “Родина як основа всякого ладу” писав:

Слаба та нещасна така суспільність, що складається з нещасних родин! Тому даремним було б зусилля забезпечити народові добробут, силу й щастя, а не подбати насамперед про те, що є першою умовою щастя й сили кожного зокрема. А тією основою людського життя є саме родина¹¹⁴.

Сьогодні сім'я, як основна одиниця суспільства, переживає духовно-моральну кризу, вона втратила свою силу, часто в ній відбуваються непорозуміння між батьками та дітьми, а інколи вони залишаються на одинці зі своїми проблемами. Великою проблемою сучасного технократичного суспільства є те, що дитина представлена сама собі, а найвірнішим другом і порадиником стає гаджет. З радянського минулого, ми отримали в спадщину ідею, коли сім'я не мала великого значення у вихованні, її роль і місце в тогочасному суспільному розумінні займали ідеологія партії, школа, а головний лозунг виховання надавався праці, тобто, трудовій діяльності. Сьогоднішні батьки в своїй більшості живуть ілюзіями минулого і не охоче беруть на себе відповідальність за виховання своїх нащадків. Віртуальність замінює дітям живе спілкування. Тому, в педагогіки і психології виникає ще одна проблема у навчально-виховному процесі: повернення дитини до реального світосприйняття та наповнення його духовним змістом, бо це виступає одним з істотних аспектів духовної безпеки особистості.¹¹⁵

Тому, християнський підхід до справи сімейного виховання передбачає таке співробітництво сім'ї, Церкви та громадянського суспільства, при якому буде відчутний ефект єдності педагогічних впливів. При цьому перед вихователями ставиться завдання формування гармонійно розвинутої особистості, з огляду на її найвищу ціль та одночасно на благо всього

---

¹¹⁴ *Пастирський лист єп. Андрея Шептицького до духовенства і вірних Станіславської Єпархії Християнська Родина (1900 р.) / Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність: Документи і матеріали 1899 – 1944. – Т. II: Церква і суспільне питання. Кн. 1: Пастирське вчення та діяльність. – Львів 1998, 19.*

¹¹⁵ *Заветний С. О. Духовність як чинник подолання технократизму / С. О. Заветний, О. В. Нанка, О. С. Пономарьов // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 3(2017), 112-118.*

суспільства. Досягнення такої цілі є можливим лише у міцному сімейному союзі, заснованому в атмосфері взаємодовіри, любові та правди.¹¹⁶

Школа, також, займає особливе місце у вихованні молодої людини. Це осередок, який сприяє не лише розвитку інтелектуальних здібностей, але здатний формувати правильні судження, та на основі культури та традицій успадкованих від минулих поколінь, закладати правильні цінності, готувати до професійної діяльності, сприяти нахилів взаємного розуміння серед учнів. В час суспільно-економічної кризи в нашій країні, можемо неодноразово почути, що школа нічого не варта в теперішній час. Таке твердження мотивується тим, що багато українців з вищою освітою, особливо галичан, на заробітках по всьому світу.

Питанню трудової міграції та її впливу на соціальні настрої населення у Західній Україні, можна присвятити не одне наукове дослідження. Важливо зауважити те, що міграція являє собою складний соціально-економічний процес, що охоплює надзвичайно багато аспектів людського життя і проявляється навіть в педагогічному аспекті Галичини. Міграційні процеси наочно демонструють, що не так важливо здобувати знання для життя, скільки вміння заробляти на життя.

Сучасний стан речей відносно виховного процесу в Галичині це соєрідний процес моделювання наслідків міграції. Як зауважують дослідники, що ці наслідки формують відношення до різних сфер соціального життя в регіоні, якому притаманна трудова міграція. Зокрема «ставлення до дітей-моделювання ситуації проводиться з орієнтацією на виховання, що “можна гарно ставитися до своїх братів, а до решти вважати, що ці норми непридатні”»¹¹⁷. Вектор такої моделі поведінки, здатний передбачитись і в негативній динаміці. Оскільки розвиває орієнтацію на набайдуже ставлення до сімейних відносин, підтримка громадянських шлюбів, терпимість до

---

¹¹⁶ С.В. Скрипнікова. Основні принципи католицького сімейного виховання // Наука. Релігія. Суспільство 4(2009), 166.

¹¹⁷ *Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти: довідник* / У. Я. Садова, Р. Т. Теслюк, М. М. Біль, О. Т. Риндзак, О. П. Мульська та ін.; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». // URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20180801.pdf> (повний текст) (02.12.2019).

багаторазових шлюбів, негативне ставлення до продовження роду, ставлення до старших осіб (кожна людина повинна піклуватися про себе сама, допомагати старшим не обов'язково, досвід старших осіб – застарілий, з нього мало можна чого взяти, виховання підростаючого покоління – спонтанний процес (конкретна ситуація підказує, що робити), не орієнтуватися на традиції: виховання орієнтації на самих себе у різних людей; терпимість до норм девіантної поведінки, якщо вона не стосується власних дітей або характерна для сторонніх осіб¹¹⁸. На фоні таких обставин, зачення освіти знівельовується. У суспільстві немає довіри, особливо, до шкільної системи освіти. Хоча, школа - це певний центр, у праці й розвитку якого мають брати спільну участь сім'ї, вчителі, різnorodні культурні, громадські й релігійні товариства, загалом громадське суспільство, та й уся людська спільнота¹¹⁹. Єдиним інститутом громадянського суспільства, якому ще довіряє це суспільство, залишається Церква. Ставлення людини до релігії є важливою детермінантою розбудови суспільства і держави. Релігія залишається вагомим засобом для досягнення єдності педагогічних впливів в контексті Галичини, бо християнський світогляд передбачає виховання у молодого покоління національну самосвідомість та вміння займати активну громадянську позицію, що є важливими передумовами у вихованні патріотизму та любові до власної Батьківщини. Які конче нам потрібні, особливо в нинішніх умовах гібридної війни та суспільних трансформацій.

3.2 Ставлення до церкви та релігійних цінностей у сучасній Україні

Основою християнсько-етичного виховання є цінності. Духовні цінності є невідомою частиною релігії, які визначають сенс нашого буття. Розвиток гуманної, вільної і відповідальної особистості можливий лише за умови морально-духовного виховання і формування в ній системи цінностей,

---

¹¹⁸ Там само...

¹¹⁹ Декларація про християнське виховання // <https://www.edu-ugcc.org.ua/resursy/dokumenty-katolytskoji-tserkvy/733-2/> (06.12. 2019).

покладених в основу культурного розвитку людства. Важливо є виховувати у дитині духовні цінності, основою яких є мораль, моральні правила, які регулюють поведінку людини у всіх сферах, і розвивають у ній прояви, чуйності, щедрості, доброти та безкорисливості. Основи християнської моралі мають здатність зароджувати у молодій людині прагнення до добродесного життя, встановленню стосунків між людьми, що базуються на повазі та любові, тобто самовдосконаленню через розвиток духовно-моральних цінностей¹²⁰, адже, навчають людяності, доброті, милосердю, любові тощо. Науково обгрунтовано, що серед багатьох почуттів, які керують людьми релігійні почуття мають важливе значення для більшості людей, особливо, тепер в період моральної кризи та через нестабільну ситуацію війни на Сході України. Формування морально-етичних цінностей у молодого покоління, здатне в майбутньому зберегти нашу ментальну ідентичність, стерти яку з нашої історичної пам'яті століттями так прагне наш північний сусід. Отже, залучивши до виховання Церкву, школа і сім'я здатні будуть виховати і дати суспільству свідомого та активного громадянина.

Доказом цього є висока довіра до Церкви у наших співвітчизників незалежно від віросповідання чи конфесійної приналежності. В основу реформування системи освіти, згідно з Державною національною програмою, покладена духовність. Важливу роль, у розвитку молодого покоління духовності може виконати релігія, зокрема, традиційне для нас християнство, педагогічна доктрина якого не суперечить світському характеру виховної системи і має всі шанси розглядатися як складова національного виховання в цілому.

Варто брати до уваги результати спеціальних досліджень Українського центру економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова, які присвячені питанням рівня і характеру релігійності українського суспільства та впровадження вивчення релігії у державних загальноосвітніх закладах. Про це свідчать матеріали їхнього соціологічного дослідження на тему «Особливості

---

¹²⁰ Гордієнко С.Г. *Формування духовності дітей та молоді засобами християнської моралі (сучасний погляд)* // <http://ea.donntu.edu.ua/bitstream/123456789/17782/4/gordienko.pdf> (10.12.2019).

релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010-2018 рр.»¹²¹ організовані Центром Разумкова спільно з Представництвом Фонду Конрада Аденауера в Україні¹²². Вони заторкають питання, рівня релігійності в Україні впродовж 2010-2018рр., доводячи, що він з залишається досить високим і наразі становить 72% опитаних. Проте «усі аспекти релігійного і церковно-конфесійного самовизначення українських громадян мають виразний регіональний характер»¹²³. З соціологічного дослідження випливає, що «Західний регіон традиційно характеризується найвищим рівнем релігійності»¹²⁴. Віруючими вважають себе від 91% жителів Заходу, невіруючих або атеїстів у нас найменше (2%). У регіональному розрізі рівень довіри до церкви корелює із загальним рівнем релігійності. 89% жителів Західної України сприймають релігію як життєву цінність. Показовими є також дані стосовно виховання релігійності дітей у сім'ї. Проте, зростає, також, число не згодних з викладанням релігії в загальноосвітніх школах: у 2010р. таку позицію відстоювали 31% опитаних, у 2013р. – 37%, у 2016р. – 40%, у 2018р. – 43%. Водночас, зменшується число тих, хто підтримує таке викладання на факультативних чи обов'язкових засадах. Так, у 2010р. їх число складало 59% (38% – за факультативне викладання, 21% – за обов'язкове); у 2016р. – 49% (34% і 15%, відповідно), у 2018р. – 47% (32% і 15%, відповідно). Найменше противників вивчення релігії у школі – в Західному регіоні (20%), найбільше – на Сході (66%). Проте навіть у Західному регіоні лише 30% опитаних підтримують обов'язкове вивчення релігії у школах (41% – факультативне). До того ж, число прихильників обов'язкового викладання

---

¹²¹ Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010-2018рр.(інформаційні матеріали). // https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf (08.12.2020).

¹²² Інформаційні матеріали підготовлені до чергового засідання постійно діючого Круглого столу “Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин” 26 квітня 2018р. за сприяння Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні. Київ 2018, 3-12. [razumkov.org.ua > uploads > article > 2018_Religiya](https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya) (17.08.2019).

¹²³ Романова О. Релігійний компонент в системі освіти: підходи до державного врегулювання. // https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/romanova_relihiinyi.pdf (06.12.2020).

¹²⁴ Інформаційні матеріали підготовлені до чергового засідання постійно діючого Круглого столу “Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин” 26 квітня 2018р. за сприяння Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні. Київ 2018, 3-12. [razumkov.org.ua > uploads > article > 2018_Religiya](https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya) (17.08.2019).

релігії в школі у цьому регіоні зменшується (у 2016р. воно становило 37%)¹²⁵. Якщо це стосується регіону в якому 91% жителів вважає себе віруючими, то напевно це свідчить про те, що питання релігійного виховання є досить не дослідженим і суспільство про їхнє впливове позитивне значення не є достатньо проінформоване. Або ж під впливом масової культури, яка спрямована на тотального споживача, християнство сприймається досить примітивно і асоціюється здебільшого з обрядом та атрибутикою Літургійної традиції. Навіть традиційним галицьким суспільством християнство не сприймається як вчення, має глибокий зміст і сенс виховного характеру. Характеризується лише за зовнішніми ознаками. Це соціологічне дослідження, лише підтверджує, що якщо не об'єднувати зусиль між школою, Церквою та сім'єю, і неакцентувати на важливості такого підходу стосовно освіти та виховання, то морально-духовна криза, зі зміною покоління, лише загострюватиметься.

Релігія здатна бути тим місточком для об'єднання суспільства і це необхідна умова для розбудови держави¹²⁶ «християнська спадщина є домінантною темою в українській релігійній традиції, – писав ще в 2004 році о. Борис Гудзяк, – Жоден аспект українського [...] життя протягом другого тисячоліття неможливо зрозуміти адекватно без урахування впливу християнських церков, [...] а також без вивчення християнського мистецтва, літератури, народних звичаїв [...] більшість населення України вірує в Бога»¹²⁷.

Варто зауважити, що з 1990р. в Західних областях України у загальноосвітніх закладах Львівщини, Івано-Франківщини та Тернопільщини було введено експериментальний курс предмету «Основи християнської етики». Це не стільки суто релігійний предмет, скільки філософський предмет на християнську тематику, який має інформативно-виховний характер і не змушує до релігійної обрядовості чи конфесійної приналежності. Виходячи із завдань

---

¹²⁵ Інформаційні матеріали підготовлені до чергового засідання постійно діючого Круглого столу “Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин” 26 квітня 2018р. за сприяння Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні. Київ 2018, 3-12. [razumkov.org.ua > uploads > article > 2018_Religiya](http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya) (17.08.2019).

¹²⁶ *Наслідки міграційних процесів: нові виклики та можливості для регіонів* / НАН України, Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього / наук. ред. У.Я. Садова. Львів 2015.

¹²⁷ Гудзяк К. *Церква є та буде помітним фактором у житті українців. З інтерв'ю з о. Борисом Гудзяком* // День 1(10 січня 2004) 9.

християнської етики, цей навчальний предмет стає чи не найголовнішим у системі шкільних предметів, адже звернутий до душі дитини, до її внутрішнього світу, допомагає дитині стати справжньою Людиною¹²⁸. Ця дисципліна викладається у варіативній частині базового навчального плану. В нинішніх освітніх умовах Нової української школи загальноосвітні заклади прагнуть позбавити викладання цього предмету. Методисти аргументують, що він не передбачений в типових планах. Але важливо «не загубити» цей предмет під час переходу до нових навчальних програм відповідно до Концепції НУШ. Тому, на захист предмету «християнська етика» в сучасних умовах варто звернутися до законодавчих аргументів. В обох запропонованих типових освітніх програмах (О. Я. Савченко, Р. Б. Шиян)¹²⁹ для 1 класу НУШ у варіативній складовій відводиться одна година для курсів за вибором, факультативів. Ця година може бути використана й для викладання основ християнської етики, а відповідно до рішення колегії Міністерства освіти і науки України № 8/1-2 від 29.06.2006 року «Про концептуальні засади вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно-морального спрямування»¹³⁰ для проведення факультативних занять із зазначених предметів необхідно написати персональні письмові заяви від батьків 8-х дітей із міської місцевості, 4-х із сільської. Якщо в сьогоднішніх умовах гендерні спільноти виступають за свої права, то ми християни не маємо права стояти осторонь морального занепаду нації.

3.3. Плекання християнських цінностей, як засіб покращення співпраці сім'ї, школи і Церкви у вихованні дітей та молоді

---

¹²⁸ Самолюк Г. *Християнська етика в Новій українській школі*.// Слово вчителю **3(45)** (2018) // [http://slovovchitelyu.org/rubrik/metodika/hrystyyanska-etyka-v-novij-ukrajinskij-shkoli/\(19.12.2019\)](http://slovovchitelyu.org/rubrik/metodika/hrystyyanska-etyka-v-novij-ukrajinskij-shkoli/(19.12.2019)).

¹²⁹ *Типові освітні програми для 1–2 класів Нової української школи опубліковані на сайті Міністерства освіти і науки України* // <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> (19.12.2019).

¹³⁰ *Рішення колегії Міністерства освіти і науки України № 8/1-2 від 29.06.2006 року «Про концептуальні засади вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно-морального спрямування»* // <http://www.rokim.org.ua/etika/pravo/> (19 грудня 2019).

Незважаючи на зміну пріоритетів сучасного покоління, актуальним і першочерговим завданням системи освіти та виховання майбутніх громадян України має виступати формування духовних цінностей у сучасної особистості. Тому, реформуючи нинішню систему освіти, не варто відкидати досліджень та прикладів попередніх поколінь. Упроваджуючи новаторські методи, варто старатись не знищити ту систему виховання, яка заснована на народності, родинності, а головне релігійності, як особливому фенотипі українського суспільства, якого так вміло хотіла позбутися радянська влада та совкова системи освіти.

Неможливо відкинути той факт, що майбутнє нашої держави, яка має багату тисячолітню християнську культуру, залежить і від християнського виховання, і від змісту тих цінностей, які ми закладемо у серця наших дітей. Важливою умовою виховання сучасного покоління є саме усвідомлення ідентичності зі своїм народом, щоб молодь цікавилась своєю історією, культурою, традиціями, рідною мовою, подальшою долею своєї держави, мала певну соціальну второпність, почувала себе відповідальною за власні дії. Відомі педагоги, зокрема, Г. Ващенко, В. Зенківський, Я. Корчак, М. Пирогов, С. Русова, К. Ушинський та інші також наголошували на необхідності виховання в дітей та молоді високих духовних цінностей, а продовжувач ідеї виховання духовності В. Сухомлинський вважав: «У людини, яку ми виховуємо, повинні бути святі істини і святі імена, святі принципи і святі, незаперечні, непорушні правила поведінки»¹³¹.

Нині в Україні церква відокремлена від школи і держави, але сьогодні, особливо в умовах гібридної війни та державних трансформацій, відчувається гостра необхідність їх співробітництва. Спираючись на багатовікові норми християнської моралі, сучасники здатні повернути суспільство до морального відродження та врятувати його від повного краху моральних цінностей.¹³² Як стверджує Коліщук С.В., що «основу християнської культури виховання

---

¹³¹ Сухомлинський В.О. *Розмова з молодим директором школи.* / В. О. Сухомлинський // *Вибрані твори : в 5 т.* / В. О. Сухомлинський . Т. 4. Київ 1977, 527.

¹³² Коліщук С.В. *Християнські цінності в системі підготовки молодшого спеціаліста*// Таврійській вісник освіти 2/42 (2013), 62.

складають християнські цінності»¹³³, до яких поряд із високою вірою в Бога, працелюбністю і патріотизмом відносяться ще й цінності морально-етичні. Основними з них є любов до людей і милосердя, глибока повага до батьків і старших.

Історичні процеси, які відбуваються сьогодні в нашій державі, свідчать про глибоку трансформацію всіх сторін суспільного життя. Безсумнівно, повинні трансформуватись і церковно-державні відносини у сучасному суспільстві, звідси така увага з боку як політичної влади, так і громадськості до взаєморозуміння даних інституцій, у тому числі і до відповідного законодавства, що регулює ці відносини¹³⁴. Варто зауважити, що загалом механізм взаємодії держави, суспільства та церкви в науці розглядаються в різних суспільствознавчих аспектах, які сходяться на думці, що саме держава та інститути громадянського суспільства (в тому числі і церква), при всій різниці між ними мають спільну мету - консолідувати суспільство. Особливо ця консолідація необхідна, коли мова йде про виховання майбутнього покоління. Адже, інститути громадянського суспільства здатні об'єднати людей, при тому даючи їм можливість вільно реалізовувати власні інтереси, а держава має можливість вносити ноту примусу в ці процеси, як спеціальний інститут. Нажаль, попри широке «залучення церкви з усіма її релігійними структурами до діяльності громадянського суспільства»¹³⁵, держава не спішить законодавчо змінювати статус християнської церкви, а навпаки ставиться до цієї інституції досить неоднозначно. Навпаки, «існує прагнення розглядати церкву поза інститутами громадянського суспільства»¹³⁶, а її роль зводиться до соціального і морального регулятора.

В сучасних умовах українському суспільству вкрай необхідно виробити продуктивну модель взаємодії світської і релігійної освіти в школі. Адже дуже гостро звучить питання про ефективність і якість освітньої системи, яка

---

¹³³ Там само...

¹³⁴ Ткачук Ю. *Взаємодія держави та церкви: концептуалізація сучасних підходів* // Релігія та соціум 1/7 (2012), 131.

¹³⁵ Онищук С.В. *Соціокультурне значення церкви для сучасних демократичних трансформацій в Україні*. // file:///C:/Temp/Грду_2016_1_6.pdf (15.12.2020).

¹³⁶ Там само...

повинна сприяти гармонійному розвитку дитини, виховувати культурну, мислячу особистість. Довготривале ігнорування цієї проблеми не найкращим чином позначилося на ситуації з освіченістю учнів у питаннях релігії, досить показовими в цьому плані є такі явища, як екстремізм, нетерпимість, дискримінація за релігійними ознаками, нетолерантність, які все частіше простежуються в суспільстві. Але виникають вони останнім часом на ґрунті необізнаності, викривленні інформації про ту чи іншу подію, пов'язану з релігією, і дитині досить важко об'єктивно відбирати джерела, з яких вона самостійно черпає такі знання. Як виховувати дитину в повазі до своєї культури і традицій інших, коли вона кожного дня стикається з проявами зазначених явищ по всьому світу, а держава не забезпечує її правдивим і адекватним висвітленням цих питань, як мінімум не знайомить її з цією культурою і традицією, навіть власною?¹³⁷

На жаль, в таких умовах разом з церквою не береться до уваги, християнська педагогіка, багато з освітян навіть, не припускають, що така існує, а це недолік сучасної освіти. Адже, християнська педагогіка прагне гармонізувати процес навчання і виховання, а не моралізувати його. Про це свідчать основи християнської педагогіки, її принципи:

-принцип не насилля полягає у вихованні підростаючого покоління на ненасильницькій основі і в душі ненасильства, миролюбності, поваги прав і достоїнств інших людей, бережливого ставлення до природи, всього живого, рішення конфліктів без використання відкритих і прихованих форм примусу. Власне, християнське виховання полягає у формуванні світогляду, тому неможливим є нав'язати певний світогляд за допомогою насильства. Коли ж вихованця можна зобов'язати до певних речей, тоді це зобов'язання є проміжним засобом, який відкриває перспективу використання інших засобів. Психолог В. Ф. Калошин стверджує, що нерепресивна педагогіка: «це певна філософія життя, свого роду світогляд, певна моральна позиція стосовно того, що називають проблемами, життєвими труднощами, чого б вони не

---

¹³⁷ Азаренкова А. *Релігійна освіта в сучасній школі України* // [wpr.sumdu.edu.ua > index.php > journal > article > download \(27 листопада 2019\)\(12.12.2019\)](http://wpr.sumdu.edu.ua/index.php/journal/article/download/27/листопада%202019/12.12.2019).

стосувалися, де б нас не наздоганяли»¹³⁸. Ненасилля не розуміється, як потурання злу чи вирішення проблем шляхом пасивного споглядання, а вимагає проявити чималі знання та мудрість, що розв'язати життєву проблему¹³⁹.

-принцип своєчасності, будь-який педагог набуває з досвідом, бо в різних ситуаціях співпраці вимагає певних дій. Інколи, вимагає, щось зауважити, а інколи і промовчати, або зробити вигляд, що не помічаєш. Цей принцип є досить індивідуальним і розкривається по мірі здатності сприймати різні ситуації.

-принцип єдності педагогічних впливів - це своєрідна педагогіка партнерства, про яку так багато писав відомий педагог В.О.Сухомлинський, суть якої полягає в тому, щоб об'єднати зусилля всім інстанціям, які мають виховний вплив на дитину, заради того, щоб піднести людину, як вище створіння у цьому світі¹⁴⁰.

-принцип зосередженості на розвитку особистості полягає у формуванні цілісної особистості, а не суспільства загалом і це головне завдання християнського виховного процесу.

-принцип безперервності акцентує на тому, що кожне слово і вчинок мають виховний характер. Тому, виховні зусилля мають бути послідовними і безперервними.

-принцип відповідальності підводить до того, що вихователь і вихованець є відповідальними за виховний процес. Особливо, коли мова йде про плюралізм відносин сучасного світу.

-принцип любові і його мета - це навчити любити можна лише через досвід. В основу якого покладено «Універсальний моральний закон»: І як бажаєте, щоб вам люди чинили, так само чиніть їм і ви»¹⁴¹ та Дві головні Заповіді Любові:

---

¹³⁸ Калошин, В. Ф. Роздуми про виховання / В. Ф. Калошин, Д. В. Гоменюк // Завучу. Усе для роботи : науково-методичний журнал 19/20 (2019), 1-107.

¹³⁹ Там само...

¹⁴⁰ Сухомлинський В. О. Людина — найвища цінність // Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський.. Т. 5. Київ 1977, 446—471.

¹⁴¹ Див. Лк 6:31, Мт 7:12.

«Люби Господа, Бога свого, усім серцем своїм, і всією душею своєю, і всім своїм розумом, і з цілої сили своєї! Це заповідь перша! А друга однакова з нею: Люби свого ближнього, як самого себе! Нема іншої більшої заповіді над оці!»¹⁴²

Звертаючи увагу на ставлення до інших людей, доцільно зауважити: «Бо хто не любить брата свого, якого бачить, той не може любити Бога, якого він не бачить»¹⁴³.

В умовах сучасних трансформацій і перетворень в нашій державі було б доречним використання цих принципів і у світській педагогіці. Ми прагнемо бути схожими на когось, запозичуючи нові методики в освіті, але вони мають бути не головними, а допоміжними, такими що будуть здатними лише підкоригувати власні методики, звертаючи, увагу на власну культуру і традиції. Прийняття християнства й утворення Церкви мали величезне значення для розвитку освіти і всієї національної культури українського народу. Християнство принесло з собою книгу, писемність, школу.

Сучасний стан освіти та виховання повинен зосередити свою увагу на формування духовних принципів у молоді. Необхідність таких реформ в освіті не в тому, що молодь стала бездуховною і потрібно повернутися до системи виховання на основі християнських цінностей, адже, як ми бачимо, духовність не зникла, вона зазнала трансформацій. Цей шлях – ціннісні засади християнства. І як зауважує Ш. Амонашвілі: «Доки будемо лякатися Бога в освіті?»¹⁴⁴

---

¹⁴² Див. Мк 12:30-31.

¹⁴³ І Йо 4,20-5,21.

¹⁴⁴ Амонашвили Ш.А. *Истина школы* / Ш.А. Амонашвили. – Київ 2005, 41.

Висновки

З кінця XIX ст. людство спостерігає за активною фазою соціальних перетворень світу. Безсумнівно, вони зумовлювались революціями, змінами режимів та методами ідеологічного тиску, що визначає нормальний перебіг подій стосовно історичної еволюції народів, націй та держав. Та ці державотворчі процеси здані негативно відбиватись на формуванні духовних цінностей цілих поколінь.

Україна в тому плані не виняток, бо здобуваючи свою державність на початку 90-х рр. XX ст. і звільняючись від домінування комуністичної ідеології, ми зустрічаємось з занепадом духовності. Насильницькі методи ідеологічного тиску, як головне знаряддя комуністичної партії, довгий час виховували індиферентні до релігії цілі покоління нашого народу. Що негативно позначилось на соціальній культурі нашого суспільства. Тут хочеться процитувати першого президента України Леоніда Кравчука «Маємо те, що маємо». Та, дивлячись на сучасну геополітичну ситуацію в Україні, коли 29 років ми маємо свою державність, але ще не здатні вирватись із лап совкової системи комунізму. Тоді, коли провідні країни Західної Європи активно розвивають свою економіку, наше суспільство стоїть перед висхідною точкою в якій і надалі звертаємось до питань що таке для нас націоналізм, сім'я, релігія, демократичні відносини, цінність людського життя, гуманні соціальні реформи, пріоритети освіти. Але на багато цих питань ми не готові відповісти сьогодні у XXI ст. більше ніж у XIX ст.

Даною роботою хотіла привернути увагу колег-освітян, до проблеми морально-духовного виховання в сучасній школі, зокрема в середовищі галицького регіону, який історично сприймав релігію, як невід'ємний факт свого буття. Зауважую, що в сьогоднішній кризовій ситуації нашої держави, саме освіта покликана виховати в молодій особистості такі якості, як вміння проявляти національні інтереси, людські цінності, плекання толерантності, віротерпимості, почуття взаємоповаги, справедливості і людської гідності. Такі

світоглядні риси є важливими як для громадянина так і для християнина. Практикуючий християнин завжди буде гідним громадянином своїх батьківщини. Тому, пріоритетне завдання сучасного періоду історії людства полягає в тому, щоб в незаангажованому вигляді на державному рівні затвердити одвічні моральні і цивільні цінності в нашому житті. Тому, прагну донести, що під впливом масової культури, яка спрямована на тотального споживача, християнська релігія сприймається досить примітивно і асоціюється здебільшого з обрядом та атрибутикою Літургійної традиції. Нажаль, сьогодні, навіть традиційним галицьким суспільством християнство вже не сприймається як вчення, що має глибокий зміст і сенс виховного характеру. З власного педагогічного досвіду, хочу зауважити, що така негативна тенденція пов'язана з тим, що не має певної єдиної узгодженості в системі освіти стосовно виховання молоді людини. Замало школі є давати лише знання, а відповідальності за виховання ніхто не хоче на себе брати. Освітняни запевняють, що виховання це суто сімейна справа і їхня справа навчити, а батьки вважають, що їхня місія у тому, щоб матеріально забезпечити. В кінцевому результаті, все це призводить до того, що втрачається авторитет як сім'ї, так і школи в особі вчителя. Тому, актуальним є практичне застосування принципу єдності педагогічних впливів для нашого сьогодення, заради майбутнього наших дітей.

Ми, українці, позиціонуємо себе демократичним суспільством, але не можемо відірватися від ідеологічного вакууму минулого в якому і надалі є багато ідейників, але загалом ми національно байдужі, політики бачать абстрактну державу, але не бачать в ній народ, у нас і надалі переслідується духовність, бо церква відділена від держави і нікому немає діла за яких це обставин сталося і до чого це зможе привести. І це не вияв демократії, це вияв байдужості до власної держави.

В нинішніх умовах не береться до уваги той факт, що Церкву як інстанцію не може замінити жодна інша державна інстанція. Церква, а зокрема, християнське виховання здатні пробудити у народу мотиваційні імпульси, які

змушують людину бути відповідальною і за суспільство і за державу, бо несуть в собі певні вартості, вічні моральні цінності, а не байдужу і черству ідеологію. Церква здатна бути генератором ідей для об'єднання країни, в сьогоденних геополітичних умовах наше суспільство в цьому відчуває гостру потребу. Нормативні вартості християнства формуються на принципах ненасильства, свободі особистості, любові до ближнього, що є гарним підґрунтям для розвитку гуманістичного суспільства, які б позитивно впливали на майбутнє покоління, формуючи в нього морально-етичні цінності.

Бо самостійно ні держава, ні церква не здатні успішно виконувати функцію морально-духовного виховання своїх громадян. Такі ж умови і для середовища виховання і навчання. Школа самостійно не здатна виховати молоде второпне покоління, бо суспільство нівелює її здобутки. Сьогодні вчитель уже немає того авторитету впливу, яким би мав слугуватися.

Через глибоку морально-духовну кризу, світські підходи до виховання не дають бажаного ефекту впливу. Бо соціальні норми, тобто вимоги суспільства, не є стійкими і фундаментальними, вони переважно зосереджені на масовій культурі, тому, не здатні сформувати морально стійку особистість. Тому, так важливо приділити увагу принципу єдності педагогічних впливів, заради молодого покоління об'єднати всі зусилля, що прищепити «фундаментальні вартості, як: сім'я, безпека, матеріальний стан, освіта, престиж, духовність, релігія»¹⁴⁵.

---

¹⁴⁵ Волинець О. Релігія в системі світоглядно-морально-етичних цінностей українського суспільства / О. Волинець // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. Львів 19(2007), 66-71.

Список використаних джерел

1. Вишневецький О.І., *Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів*. Дрогобич 2006, 29.
2. Декларація про християнське виховання // <https://www.edu-ugcc.org.ua/resursy/dokumenty-katolytskoji-tserkvy/733-2/> (06.12. 2019).
3. *Документи Другого Ватиканського Собору: конституції, декрети, декларації*. Львів 1996, 48.
4. *Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі /Документи Другого Ватиканського Собору*. – Львів 1996, 564.
5. *Інформаційні матеріали підготовлені до чергового засідання постійно діючого Круглого столу “Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин” 26 квітня 2018р. за сприяння Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні*. Київ 2018, 3-12. [razumkov.org.ua > uploads > article > 2018_Religiya](http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya) (17.08.2019).
6. *Концепція «Нова українська школа» від 27.10.2016* // <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (18.11.2020).
7. *Про Національну програму виховання дітей та учнівської молоді в Україні: постанови Президії АПН України № 1-7/6-98 від 01.07.2004* // <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-98601-04#Text>(06.12.2020).
8. *Національна доктрина розвитку освіти № 347/2002 від 17.05.2002* // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (01.12.2020).
9. *Пастирський лист єп. Андрія Шептицького до духовенства і вірних Станіславської Єпархії Християнська Родина (1900 р.) / Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність: Документи і матеріали 1899 – 1944. – Т. II: Церква і суспільне питання. Кн. 1: Пастирське вчення та діяльність. – Львів 1998, 19.*
10. Шептицький А. *Як будувати рідну хату*. Львів 1999, 26.

Список використаної літератури

1. Азаренкова А. *Релігійна освіта в сучасній школі України* // [wpr.sumdu.edu.ua > index.php > journal > article > download \(27 лчтмонада 2019\)\(12.12.2019\)](http://wpr.sumdu.edu.ua/index.php/journal/article/download/27/лчтмонада2019/12.12.2019).
2. Амонашвили Ш.А. *Истина школы* / Ш.А. Амонашвили. – Київ 2005, 41.
3. Бачевський М. *Християнська педагогіка у вихованні учнівської молоді* // Слово 3/43(2010), 23-26.
4. Бебик В.М. *Глобальне інформаційне суспільство: поняття, структура, комунікації* // *Інформація і право* 1(2011), 41-48
<http://ippi.org.ua/sites/default/files/11bvmpsk.pdf> (07.10.2020).
5. Безрукова В. С. *Основы духовной культуры: Энциклопедический словарь педагога* [Электронный ресурс] / В. С. Безрукова. // <http://studydoc.ru/doc...osnovyduhovnoj...nciklopedicheskij...ir.kneu.edu.ua:8080> (15.08. 2019).
6. Бех І. Д. *Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія*. /І. Д. Бех. Київ- Чернівці 2018, 320.
7. Беловецька Л.Е. *Проблема збереження національної ідентичності як складової духовної безпеки українського суспільства*. // file:///C:/Temp/domtp_2017_2_3.pdf (10.12.2020).
8. Богуш А. М. *Педагогіка добра у спадщині В.О. Сухомлинського* // http://mdu.edu.ua/wpcontent/uploads/files/7_9.pdf. (01.05.2019).
9. Бочкарьова Н. *Принципи педагогічної взаємодії, згідно гуманістичної концепції Карла Роджерса* // *Проблеми підготовки сучасного вчителя* 1(2010), 213-218 file:///C:/Temp/ppsv_2010_1_35.pdf (29.11.2020).
10. Буковинська М.П. *Формування і розвиток особистості: соціальний аспект* // file:///C:/Temp/frvu_2012_8_40.pdf (14.10.2020).
11. Васьків А. *Християнська етика і Етика в школі* // *Українське релігієзнавство* 36 (2005) 211-216
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_2005_4_41(12.12.2019).

12. Васянович Г.П. *Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник*. Львів 2005.
13. Вачевський М. *Християнська педагогіка у вихованні учнівської молоді* // Слово 3/43 (2010), 23-26.
14. Вовчик –Блакитна О.О. *Сім'я як середовище розвитку дитини* // Актуальні проблеми психології Т.7, 36 (2014) 103.
15. Волинець О. *Релігія в системі світоглядно-морально-етичних цінностей українського суспільства / О. Волинець // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. Львів 19(2007), 66-71.*
16. Волошин О.Р. *Педагогічні принципи та їх роль у формуванні валеологічної освіти на західноукраїнських землях 1918-1839 рр.* // <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-04/10verv1r.pdf> (01.12.2020).
17. Вульчин Андрій. *Петиція щодо захисту християнських цінностей – основи стабільності, розвитку і процвітання України.* // Режим доступу: <https://petition.kmu.gov.ua/kmu/Petition/ViewSigns/2631> (21.10. 2019).
18. Гончаренко С.У. *Український педагогічний словник*. Київ 1997,53.
19. *Гаврилів М.. Духовність, як стимул успішної праці та економіки* // <https://osbm.in.ua/news/publish/dukhovnist-yak-stymul-uspishnoyi-pratsi-ta-ekonomiky> (13.11. 2019).
20. Гавриленко Т. В.О. *Сухомлинський про формування творчої особистості молодшого школяра* // *Наукові записки* 123. – Серія: Педагогічні науки. Том І. –Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013,128.
21. Галузяк В. М. *Ідеї морального виховання в теоретичній спадщині В. Сухомлинського*//: <http://library.vspu.net/handle/123456789/1141> (14.05.2019).
22. Гордієнко С.Г. *Формування духовності дітей та молоді засобами християнської моралі (сучасний погляд)* //

<http://ea.domntu.edu.ua/bitstream/123456789/17782/4/gordienko.pdf>

(10.12.2019).

23. Гудзик К. *Церква є та буде помітним фактором у житті українців. З інтерв'ю з о. Борисом Гудзяком* // День 1(10 січня 2004) 9.
24. Данилян О.Г., Дзьобань О.П. *Людина в інформаційному суспільстві: деякі штрихи до усвідомлення проблеми* // http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7963/1/Danilyn_Dzeban_71%E2%80%939373.pdf (20.10.2020).
25. Дикун І.М, ОНЮА. *Плюралістичний напрямок в теорії демократії: історичні витоки та природа* // <https://core.ac.uk/download/pdf/50593208.pdf> (29.11.2020).
26. Дорошенко М.І. *Виховання як процес формування особистості* // <http://bdpu.org/wp-content/uploads/2019/05/25.04.2019new.pdf> (03.12.2020).
27. Заветний С. О. *Духовність як чинник подолання технократизму* / С. О. Заветний, О. В. Нанка, О. С. Пономарьов // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 3(2017), 112-118.
28. Зайченко І.В. *Педагогіка*. Київ 2016, 53.
29. Калошин, В. Ф. *Роздуми про виховання* / В. Ф. Калошин, Д. В. Гоменюк // *Завучу. Усе для роботи : науково-методичний журнал* 19/20 (2019), 1-107.
30. Кант И. *О педагогике*// *Трактаты и письма*. Москва 1980, 454.
31. Каптерев П.Ф. *Что может сделать школа для развития характера учащихся?*// *Каптерев П.Ф. Избранные педагогические сочинения*/ Под ред. А. М. Арсеньева. Москва 1982, 84.
32. Кафарський В. І. *Соціальний вимір духовності в педагогічній науці* / В. І. Кафарський // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 3 (2017), 119 // URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2017_3_14 (19.10.2019).

33. Кондрашова,Л.В., Лаврентьєва,О.О., Зеленкова,Н.І. *Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навчальний посібник / Л.В.Кондрашова, О.О.Лаврентьєва, Н.І.Зеленкова.–Кривий Ріг 2008.*
34. Коліщук С.В. *Християнські цінності в системі підготовки молодшого спеціаліста// Таврійській вісник освіти 2/42 (2013), 62.*
35. Костюк Т.В. *Духовна сфера особистості: прості ціннісної орієнтації // file:///C:/Temp/mnj_2016_3_31.pdf (09.11.2020).*
36. Кузьмич В. *Гуманістичне виховання особистості у педагогічній спадщині А. Макаренка та В. Сухомлинського // Витоки педагогічної майстерності. 13(2013), 163-167.*
37. Курило Л.Ф., Павко А.І. *Інтелектуальний потенціал педагогічних ідей В.О.Сухомлинського // Міжнародний науковий вісник. 2/9 (2014) 63.*
38. *Короткий словник політологічних термінів // <http://politics.ellib.org.ua/encyclopedia-term-386.html> (02.12.2020).*
39. Лаппо В. *Проблеми впровадження навчальних курсів духовно морального спрямування у систему сучасної української освіти // http://shron1.chtyvo.org.ua/Lappo_Violetta/Problemy_vprovadzhennia_navchaln_ykh_kursiv_dukhovno-moralnoho_spryamuvannia.pdf (13.10. 2019).*
40. Лопа Л.В., Козирєв В.А. *Формування інформаційного суспільства у світі та місце економіки знань у цьому процесі // <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/6.pdf> (14.10.2020).*
41. Лосский Н. *История русской философии / Н. Лосский. – Москва 1991, 505-506.*
42. Максимюк С.П. *Педагогіка : Навчальний посібник. Київ 2005, 111.*
43. Максимюк С. П. *Педагогіка. Київ 2009.*
44. Мартиненко С.М., Хоружа Л.Л. *Загальна педагогіка: Навчальний посібник. Київ 2002,54(176).*

45. Михайло Гетьман. *Вічні цінності християнства та сучасні виклики сучасності*. // <https://o-getman.livejournal.com/728.html> (19.10.2019).
46. *Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти: довідник* / У. Я. Садова, Р. Т. Теслюк, М. М. Біль, О. Т. Риндзак, О. П. Мульська та ін.; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». // URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20180801.pdf> (повний текст) (02.12.2019).
47. *Наслідки міграційних процесів: нові виклики та можливості для регіонів* / НАН України, Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього / наук. ред. У.Я. Садова. Львів 2015.
48. Тарасова С. *Батьківська педагогіка у спадщині В.О. Сухомлинського. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 123(І) (2013) 303.
49. *Організація соціально-педагогічної підтримки школярів групи ризику : метод. посіб.* / [Алексеєнко Т.Ф., Жданович Ю.М., Куниця Т.Ю., Малиношевський Р.В., Сергеева Н.В.] / за заг. ред. Т.Ф.Алексеєнко. –Київ 2017.
50. Огірко О. *Духовно – моральні аспекти підростаючого покоління в транснаціональних сім'ях* // <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/16827/1/36-Ohirko-283-295.pdf> (20.04.2019).
51. Онищук С.В. *Соціокультурне значення церкви для сучасних демократичних трансформацій в Україні*. // file:///C:/Temp/Trpu_2016_1_6.pdf (15.12.2020).
52. Ошурко О. *До питання про «Педагогіку духовності» В. Сухомлинського* // *Молода наука: Студентська наукова конференція: «Сухомлинський і сучасність»* Статті / Мін-во освіти і науки України, Нац.пед.ун-т імені М.П.Драгоманова; відпов. за випуск проф. Л.П.Вовк, проф. О.С. Падалка; укл. доц. А.Ф.Шевченко, доц. О.В.Шикиринська – Київ 2018, 182.
53. *Педагогічний словник* / За загальною редакцією М. Ярмаченка. 2001, 166.

54. Поніманська Т. І. *Виховання у світлі педагогіки толерантності: Я.-А. Коменський, К. Д. Ушинський, В. О. Сухомлинський* // Педагогічні науки. 1.46 (108)(2014), 117.
55. Причепій Є. М., Черній А.М., Чекаль Л.А. *Філософія: Підручник*. -Київ 2008, 395.
56. Романова О. Релігійний компонент в системі освіти: підходи до державного врегулювання. // https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/romanova_relihiinyi.pdf (06.12.2020).
57. Роуз Д. *Дивовижні технології. Дизайн та інтернет речей* / Девід Роуз пер. з англ. Д. Гломозди. Харків 2018, 336.
58. Самолюк Г. *Християнська етика в Новій українській школі.* // Слово вчителю [3\(45\)](http://slovovchitelyu.org/rubrik/metodika/hrystyyanska-etyka-v-novij-ukrajinskij-shkoli/) (2018) // <http://slovovchitelyu.org/rubrik/metodika/hrystyyanska-etyka-v-novij-ukrajinskij-shkoli/>(19 .12.2019).
59. Сапарін О.В. *Логіка викладу Гегелем змісту релігії: задум та особливості його реалізації (за матеріалами «Лекцій з філософії релігії»)* // http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7622/Sarapin_Lohika_vykladu_Hehelem.pdf (10.12.2020).
60. С.В. Скрипнікова. Основні принципи католицького сімейного виховання // Наука. Релігія. Суспільство 4(2009), 166.
61. Семез А., Семез Л. В. О. *Сухомлинський про взаємодію школи та сім'ї у вихованні моральних цінностей школярів.* / Наукові записки / Ред. кол.: В.В. Радул, С.П. Величко та ін. Кіровоград 123, Т. II (2013), 312.
62. Скотний В. *Аксіологічні орієнтири особистості: суперечності плюралізму* // Молодь і ринок 66 – 67(2010), 10.
63. Сіданіч І. Л. *Правове регулювання духовно-морального виховання дітей у вітчизняній школі* // [nbuv.gov.ua > j-pdf > Vpo_2013_9\(1\)_27\(05.10.2019\)](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vpo_2013_9(1)_27(05.10.2019)).

64. Стефанюк С.К., Голянчук Р.М. *Християнська педагогіка: плекання кращих людських чеснот*. Вип. 2 / За заг. ред. С. К. Стефанюк. Харків 2010, 18.
65. Стручкова-Гуменна Л.Б. *Особливості формування громадянської культури в західному регіоні України*/ Л.Б. Стручкова-Гуменна. // <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/72438/05-Struchkova-Gumenna.pdf?sequence=1>(08.12. 2020).
66. Фіцула М.М. *Педагогіка: Навчальний посібник*. Київ 2002.
67. Франкл В. *Человек в поисках смысла*. Москва 1990, 41.
68. Фромм Е. *Мати чи бути? : пер. з англ. / Еріх Фромм*. — Київ 2010, 196
69. *Християнські цінності як основа для «гуманізму любові*. // <https://studopedia.org/6-8914.html> (15.10.2019).
70. Целякова О.М. *Соціально-культурна трансформація сучасного українського соціуму* // *Гуманітарний вісник ЗДІА* 62 (2015) file:///C:/Temp/znpvgvzdia_2015_62_7.pdf (18.09.2020).
71. Шиманська А.С. *Стимулювання професійної діяльності вчителя у роботі керівників загальноосвітніх навчальних закладів* // <http://eprints.zu.edu.ua/pdf> (01.12.2020).
72. Ткачук Ю. *Взаємодія держави та церкви: концептуалізація сучасних підходів* // *Релігія та соціум* 1/7 (2012), 131.
73. Яланська С. *Педагогіка партнерства в авангарді суспільних змін* // <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8627/1/Yalanska.pdf> (01.12. 2020).
74. Яцишин У. *Внесок Української-Греко-Католицької Церкви у виховання патріотичного світогляду галицької молоді* // *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку* 21 (2009), 186.